

DIARI DE SESSIONS

DEL PARLAMENT DE CATALUNYA

X legislatura
Tercer període

Sèrie C - Número 269
26 de novembre de 2013

Comissió d'Estudi del Dret a Decidir

Presidència de la M. H. Sra. Núria de Gispert i Català

Sessió núm. 9

SUMARI

Compareixença

de Patrick Taillon, professor agregat de dret constitucional a la Universitat Laval (Quebec) (tram. 357-00456/10) p. 3

Compareixença

de Xavier Arbós Marín, catedràtic de dret constitucional de la Universitat de Barcelona (tram. 357-00455/10) p. 13

Aquesta publicació és impresa en paper ecològic (definició europea ECF), en compliment del que estableix la Resolució 124/III del Parlament, sobre la utilització del paper reciclat en el Parlament i en els departaments de la Generalitat, adoptada el 30 d'abril de 1990.

El DSPC reproduceix només les intervencions orals fetes durant la sessió. La resta de documentació que acompanya la intervenció es pot consultar a l'expedient de la comissió.

Transcripció i correcció: Mallot Traductors Associats · Imprès al Parlament
ISSN: 0213-7976 (general), 0213-7992 (sèrie C) · DL: B-3.468-1982 · www.parlament.cat

SESSIÓ NÚM. 9

La sessió s'obre a un quart de cinc de la tarda i dos minuts. Presideix la presidenta del Parlament. Assisteixen la Mesa la secretària general i el lletrat major.

Hi són presents els diputats Antoni Font Renom i Oriol Pujol i Ferrusola, pel G. P. de Convergència i Unió; Gemma Calvet i Barot, pel G. P. d'Esquerra Republicana de Catalunya; Daniel Fernández González i Ferran Pedret i Santos, pel G. P. Socialista; Jaume Bosch i Mestres, pel G. P. d'Iniciativa per Catalunya Verds - Esquerra Unida i Alternativa, i Quim Arrufat Ibáñez, pel G. Mixt.

Assisteixen a aquesta sessió el professor agregat de dret constitucional de la Universitat Laval, del Quebec, Patrick Taillon i el catedràtic de dret constitucional de la Universitat de Barcelona Xavier Arbós Marín.

ORDRE DEL DIA DE LA CONVOCATÒRIA

1. Compareixença de Patrick Taillon, professor agregat de dret constitucional a la Universitat Laval (Quebec), davant la Comissió d'Estudi del Dret a Decidir (tram. 357-00456/10). Comissió d'Estudi del Dret a Decidir. Compareixença.

2. Compareixença de Xavier Arbós Marín, catedràtic de dret constitucional de la Universitat de Barcelona, davant la Comissió d'Estudi del Dret a Decidir (tram. 357-00455/10). Comissió d'Estudi del Dret a Decidir. Compareixença.

La presidenta del Parlament

Iniciem la Comissió d'Estudi del Dret a Decidir, aquesta sessió. Bona tarda als diputats i diputades. Avui, com ja saben, substanciaré en aquesta comissió d'estudi les compareixences del senyor Patrick Taillon i del senyor Xavier Arbós.

El senyor Patrick Taillon és professor agregat de dret constitucional a la Universitat de Laval, Quebec. El professor Taillon ha estudiat la racionalització de l'expressió referendària en el dret comparat –aquest va ser precisament l'objecte de la seva tesi doctoral–, ha fet múltiples estudis i conferències sobre el federalisme canadenc i sobre el nacionalisme quebequès, ha estat professor convidat per la Universitat de Barcelona. El proppassat 27 de setembre va ser ponent en la quarta sessió del Fòrum sobre el dret a decidir, organitzada per l'Institut d'Estudis Autònoms, que va versar sobre «15 anys de l'opinió de la Cort Suprema del Canadà sobre la secessió del Quebec».

El senyor Xavier Arbós és catedràtic de dret constitucional de la Universitat de Barcelona. A més de la seva docència a les universitats de Barcelona i Girona, on va ser degà de la Facultat de Dret, ha estat professor convidat a Nova York, Montpeller, Grenoble i Siena, entre d'altres universitats. Ha estudiat fonamentalment el dret públic de Catalunya i teoria i història constitucional, amb una atenció especial al federalisme, particularment el canadenc. Ha estat president del Consell Internacional d'Estudis Canadencs. Va participar a la jornada *L'abast de l'autonomia política del Quebec*

–Parlament de Catalunya, 22 de juliol del 2005– amb la ponència titulada «El Quebec i Catalunya: projectes polítics comparats». També va contribuir al procés d'elaboració de l'Estatut d'autonomia del 2006.

Tots dos compareixents van participar en la jornada *Autogovern, federalisme i dret a decidir: Els casos d'Escòcia i el Quebec*, organitzada per la Fundació Rafael Campalans, el 29 de juny del 2012.

Els proposo de substanciar en primer lloc la intervenció conjunta d'ambdós compareixents, tal com vàrem fer en la darrera sessió, i tot seguit continuariem amb les intervencions dels diferents grups parlamentaris. *(Pausa.)*

Compareixença

de Patrick Taillon, professor agregat de dret constitucional a la Universitat Laval (Quebec) (tram. 357-00456/10)

Si hi estan d'acord, donaria la paraula en primer lloc al senyor Patrick Taillon, a qui agraeixo la seva presència avui aquí, en aquesta comissió, i saludar també un company seu que ens acompanya aquí, que és un altre professor de la Universitat d'Ottawa, i que és el senyor François Rocher.

Patrick Taillon (professor agregat de dret constitucional a la Universitat Laval, Quebec)

Alors..., d'abord, merci aux membres du Comité, et à la présidente, pour cette très, très belle invitation, c'est un regret que je vais m'exprimer devant vous en français, pour m'aider j'ai ce..., de la magie de la traduction simultanée, et aussi ce petit visuel à l'écran qui peut être vous aidera à franchir cette barrière linguistique.

(L'exposició de l'orador és acompanyada d'una projecció de xarts, els quals poden ésser consultats a l'expedient de la comissió.)

Je voudrais en guise d'introduction, analyser la manière dont... on appelle ça le droit de choisir, ou le droit de décider, s'est développé et s'est imposé au Québec et au Canada. Pourquoi ce droit a été reconnu et exercé au Québec, et pourquoi il pourrait l'être également en Catalogne dans les prochaines années.

Pour ce faire, je vais, dans un premier temps, dresser la liste des questions ou controverses juridiques qui découlent de l'exercice du droit de choisir. Nous verrons, alors, que même si le Québec a exercé à deux reprises son droit à choisir, cet exercice s'est toujours accompagné de controverses juridiques. Puis, dans un deuxième temps je veux faire un survol historique des circonstances ayant favorisé la reconnaissance explicite par la Cour suprême du Canada, de ce droit de choisir, les circonstances qui servent sont beaucoup liées au fédéralisme, et à la manière dont s'est développée la pratique référendaire au Canada. Enfin, en conclusion, je dresserai un rapide bilan des aspects favorables et défavorables du cas juridique canadien par rapport à la question du droit de choisir ou du droit de décider.

Alors, d'abord, un survol des questions qui sont posées et de controverses juridiques qui caractérisent le droit de choisir, deux catégories de questions. D'abord, des controverses liées à l'organisation du referendum, ici trois observations. D'abord, les questions démotiques, c'est à dire, qui décide, qui est le peuple appelé, les démos, le corps électoral appelé à se prononcer de façon légitime. Cette question évidemment est d'actualité ici, au Québec évidemment..., les Québécois ont toujours eu le droit de se prononcer, mais ce droit s'est quand même toujours accompagné de plusieurs controverses démotiques. D'abord, oui, le Canada n'a jamais empêché la tenue de referendum au Québec, mais dès les années 62, alors que se prépare un referendum au Québec, le Gouvernement fédéral a toujours menacé de tenir son propre referendum. Cette menace a été répétée mais plus subtilement et plus timidement dans les mois qui ont précédé le referendum de 95.

Premier problème démotique qui se pose: est-ce qu'il pourrait y avoir une espèce de concurrence des scrutins, un scrutin québécois et un scrutin fédéral.

Deuxième controverse, la question autochtone en quelle mesure ce nation infra-étatiques, ces nations qui se retrouvent sur le territoire québécois, sont liées par les résultats, c'est le droit de rester dans le Canada, ce sont des controverses démotiques avec lesquelles nous avons eu à composer. Enfin, depuis 95, depuis le résultat extrêmement serré du referendum de 95, il y a tout le débat entourant la partition du territoire du Québec, qui est amené par les défenseurs les plus..., les plus ardents défenseurs de l'unité canadienne, qui prétendent à tort, je le crois, que si le Québec et Canada est divisé, le Québec le serait aussi.

Cela dit: oui il y a ces controverses théoriques sur des questions démotiques, mais d'un autre côté le referendum a ceci de particulier, c'est que le simple fait pour les Québécois de s'être prononcés par referendum a grandement facilité la reconnaissance implicite ou explicite de la nation québécoise. Un peu comme si, enfin, pour reprendre la formule d'Ernest Renan: «La nation était un plébiscite de tous les jours», et le fait pour un peuple de s'exprimer par referendum sur son droit de choisir, venant en quelque sorte consolider son existence, voire sa reconnaissance.

Deuxième catégorie de problèmes liés à l'exercice du droit de choisir, les problèmes d'ordre financier, qui sont liés au fond à la qualité de la délibération référendaire. Le principe c'est que oui, la volonté du peuple doit s'exprimer dans des conditions favorables, et le contrôle des dépenses peut assurer une certaine équité dans le débat public. Au Québec comme au fédéral aussi, on a, on dispose de dispositifs très élaborés en matière de contrôle des dépenses référendaires, mais la difficulté toujours ça a été la même en 1980, ça a été la même en 1995, c'est d'arriver à assujettir les autorités fédérales à ce contrôle des dépenses.

Nous devons composer avec une règle qui est la suivante, c'est que les lois du Québec ne s'imposent pas à la couronne, autrement dit au Gouvernement fédéral, ce qui fait que durant le scrutin référendaire les autori-

tés d'Ottawa, les autorités fédérales, peuvent dépenser toutes les sommes qu'elles jugent approprié de dépenser, ce qui amène, évidemment des excès, des déséquilibres des forces en présence et évidemment ça vient un peu distordre le scrutin.

Alors, à cet égard, peut-être que l'Écosse qui a conclu un accord politique sur cette question qui prévoit l'immoralité liée au financement peut être un modèle à suivre, mais une chose certaine qu'on peut tirer de l'expérience québécoise, c'est qu'on peut bien avoir les meilleures règles de financement et de contrôle des dépenses, si elles ne sont pas appliquées, ça ne règle pas le problème.

Troisième problème lié à l'organisation du scrutin sur lequel la Cour suprême a beaucoup insisté, c'est toute la question de la clarté de la question. Évidemment, le libellé de la question a toujours été une question importante, poser la question c'est déjà un peu y répondre et la rédiger donne un avantage tactique dans la mesure où la question peut mettre l'emphase sur certains aspects du projet.

Au Québec, ça a toujours été un sujet de controverse, les fédéralistes québécois et canadiens ont toujours critiqué les questions posées en 1980 et en 1995, on disait de la question de 80, qu'elle était trop longue, qu'elle portait sur un simple mandat de négocier, qu'elle nécessitait un second referendum sur un projet qui n'était pas nécessairement l'indépendance pure et simple mais la souveraineté-association, bref tous ces aspects de la question qui faisaient du projet de 1980, un projet nuancé, étaient évidemment critiqués par les fédéralistes québécois.

En 1995, des critiques un peu du même genre, on critique le fait que le projet de souveraineté s'accompagne d'une offre de partenariat, et on critique cette fois non pas la longueur du libellé, elle est plus courte la question, mais on critique le fait que la question fait référence à des éléments extrinsèques, c'est-à-dire, un avant-projet de loi et une entente entre trois partis politiques, qui permet évidemment, aux électeurs de prendre connaissance de l'ensemble du projet, mais la question faisait référence à ces documents là sans nécessairement en résumer le contenu.

Donc tous ces débats sur les questions ont évidemment conduit dans le Renvoi sur la sécession du Québec, à cette exigence de question claire posée par Ottawa, et à cette exigence que l'on retrouve aussi par la Cour suprême et cette exigence qu'on retrouve aussi dans la Loi sur la clarté référendaire, la loi fédérale, qui exige une forme de contrôle par le Parlement fédéral, d'une appréciation du moins par le Parlement fédéral préalable au scrutin, de la clarté de la question.

Voilà pour ce qui est des trois controverses organisationnelles, si je peux dire, un mot maintenant sur des controverses liées aux effets du scrutin, aux effets juridiques de la consultation référendaire, encore une fois trois aspects que je voudrais aborder rapidement avec vous, premier aspect la majorité requise.

Alors, c'est un problème important, parce que à partir du moment où on exige une majorité plus importante

que 50 pour cent plus un, on favorise un cas par rapport à un autre, on a introduit une inégalité du poids de chaque électeur, et l'expérience comparative nous montre que ce genre de super majorités sont rarement efficaces, dès que le résultat arrive au-dessus entre le seuil, de 50 pour cent plus un, et le seuil de majorité renforcée, cette espèce de zone grise ou est souvent problématique, alors, au Québec les deux referendums, de 1980 et de 1995, ont été organisés en vertu de la loi québécoise, qui ne prévoyait pas de seuil de majorité, d'ailleurs on disait à l'époque que ce referendum n'était que consultatif, et tout le monde prenait pour acquis que c'était 50 pour cent plus un, et c'était une règle qui était tacitement admise par tous.

Évidemment, le résultat très serré de 1995 va amener certaines voix à exprimer, à réfuter cette règle du 50 pour cent plus un, qui a conduit évidemment dans le Renvoi sur la sécession du Québec, qui a et amené la Cour à ne pas trancher cette question mais à poser l'exigence un peu floue de majorité claire, exigence qui a été soi-disant précisée par la suite dans la loi sur la clarté adoptée par le Parlement fédéral, mais sans fixer de pourcentage, mais tout ce flou autour de la majorité claire, qui n'est toujours pas défini, c'est à quelque part un façon d'alimenter cette controverse juridique sur la majorité requise, à quelque part revenir un peu et changer les règles du jeu à l'avantage du fédéral.

Deuxième point, en qui concerne les effets du scrutin, le caractère exécutoire ou non du résultat. Autrement dit est-ce que le referendum est directement exécutoire, ou s'il produit des effets non exécutoires, qui doivent être mis en œuvre par la suite. Donc, c'est toute la distinction entre le referendum consultatif et décisionnel, c'est une question importante mais qui au Canada a été rapidement réglée, d'abord parce que dès le début du 20ème siècle, il y a eu des scrutins référendaires où on a statué que pour être constitutionnel au Canada le referendum devait être consultatif, pourquoi? Tout simplement parce qu'il fallait préserver l'une de nos hypocrisies constitutionnelles, si je peux m'exprimer ainsi, c'est-à-dire, les pouvoirs apparents du monarque et de son représentant, le gouverneur général et le lieutenant-gouverneur, autrement dit le referendum ne peut pas être directement exécutoire parce que ça donnerait...ça aurait pour effet de lier le roi, qui serait obligé de sanctionner la loi.

Donc on a dit, pour préserver cette apparence, on va considérer qu'au Canada les referendums sont strictement consultatifs, même si sous l'effet du principe démocratique, ces résultats on pourrait effet de lier les décideurs. Ce qui fait qu'évidemment certains ont été amené à jouer un peu sur les mots et à dire, ben le referendum il est consultatif, il est donc non exécutoire, évidemment, mais à croire que parce qu'il est non exécutoire il aurait un effet non contraignant, donc que les acteurs politiques ne seraient pas obligés de respecter les résultats du scrutin.

Alors, à ce débat, la Cour suprême à mon avis a bien répondu, en disant qu'au contraire, même si le scrutin est non exécutoire, même s'il n'est officiellement que consultatif, le résultat a pour effet de lier les acteurs politiques, non seulement les acteurs politiques qué-

bécois, qui ont pour mandat de défendre la position de la population du Québec, mais aussi de lier quelque part le Gouvernement fédéral et les autres provinces, non pas en les obligeant à respecter tel quel le résultat mais en les obligeant à négocier de bonne foi le changement voulu démocratiquement par la majorité claire des Québécois.

On voit que cette question, ce débat sur le caractère consultatif est finalement un débat qui est plus une question de définition et de préserver l'apparente sanction royale des lois mais qu'en bout de ligne, qu'il soit consultatif ou décisionnel, ne change politiquement que peu de chose.

Troisième controverse liée à l'exercice du droit de choisir, c'est toute la question extrêmement délicate du rôle des tribunaux, surtout en ce qui concerne le contrôle de la constitutionnalité de la décision prise par le peuple. Alors, le contrôle par les juges est évidemment un contrôle extrêmement controversé parce qu'il oppose d'un côté deux légitimités, la légitimité du juge constitutionnel, qui se veut le gardien d'une norme suprême, d'une norme constitutionnelle dite suprême, et de l'autre côté, la constitutionnalité, la légitimité de la décision prise par le peuple, qui apparaît évidemment, beaucoup plus légitime que la décision prise par un ou quelques juges. C'est évidemment une question est extrêmement délicate, qui opposent à quelque part les principes de primauté du droit et celui de démocratie. En droit comparé, on observe que plusieurs États se sont refusés à exercer ce genre de contrôle, c'est le cas en France, en Irlande, en Suisse, où on exclut qu'un juge puisse contrôler la volonté démocratique exprimée par le peuple.

D'autres États, à l'inverse, l'Italie, les États-Unis pour les referendums intra-étatique, l'Espagne, évidemment, on l'a vu avec la fameuse sentence du Tribunal constitutionnel, n'hésite pas à contrôler la conformité. Chose certaine, la manière dont s'organise l'intervention du juge a, à mon sens, un impact sur son degré d'activisme. Plus le juge intervient en amont, pratique un contrôle préventif, avant le scrutin, puis il est facile pour lui de dire ce referendum était constitutionnel, parce qu'il n'a pas à s'opposer directement à une volonté populaire exprimée. Il ne contrôle que le referendum hypothétique, et à l'inverse, plus le contrôle a lieu après le vote, plus ça devient difficile pour le juge de s'opposer à la volonté claire de tout un peuple, même si encore là, on pourrait citer un certain nombre d'exemples qui vont dans le sens contraire.

Bref, des questions démotiques, jusqu'aux questions de clarté de la majorité, de dépenses de campagne, ou de contrôle par le juge, les modalités pratico-pratiques d'exercer le droit de choisir soulève bien des controverses juridiques. Voyons maintenant, rapidement, comment au Canada et au Québec, ce droit de choisir s'est affirmé, s'est confirmé et finalement a été reconnu explicitement par la Cour suprême du Canada.

Mon objectif ici c'est de montrer que *de facto*, par le développement de la pratique référendaire, il y a eu reconnaissance du droit de choisir, ça n'a jamais été une décision de dire, il faut reconnaître le droit de dé-

cider, c'est plutôt quelque chose que le Québec a réussi à conquérir par la pratique. Autrement dit, à force d'organiser des exercices où le peuple a l'occasion de se prononcer, on a mis le reste du Canada face un état de fait avec lequel ils sont obligés de composer aujourd'hui. Donc dès le départ en 1867, au Canada, il y avait, il n'y avait pas de pratique référendaire, le referendum était totalement exclu, mais il y avait, au moins, un pack fédératif qui avait une dimension un peu consociative, le Québec était l'une des composantes de ce pack et qui impliquait un certain nombre de droits, à chacune des composantes, notamment des compétences en matière électorale.

Donc, la Constitution canadienne de 1867, il n'y a pas le droit de choisir, il n'y a pas un vote libre des électeurs, il y a eu un vote des assemblées certes, mais il y a eu, au moins, l'espèce de pack qui veut que chaque composante a une compétence, en matière électorale, et donc, par extension, si on peut organiser des élections on peut aussi organiser des referendums. Puis, au début du 20ème siècle, avec la conquête de l'ouest, les États canadiens de l'ouest, l'Alberta, Saskatchewan, Manitoba, vont être tentés de faire comme les États de l'ouest américain, de mettre en place des initiatives populaires et des référendums de toutes sortes.

Ce qui va poser la question est-ce que ces referendums sont constitutionnels, sont conformes avec le système constitutionnel canadien, qui est plutôt calqué sur la tradition britannique. Alors, à cette question on répondra oui, mais seulement si ces referendums sont consultatifs, autrement dit, seulement si ces referendums préservent le pouvoir du roi ou de la reine, et de son représentant, le gouverneur général et le lieutenant-gouverneur, de sanctionner les lois. Donc, déjà là on établit un précédent qui fait en sorte que le referendum est, doit être sous une forme consultative et constitutionnelle au Canada.

Puis, il y a le développement d'une pratique référendaire à l'échelle canadienne, ou on va observer en choc frontal entre les choix faits par les francophones du Québec et les choix faits par les anglophones du reste du Canada. Alors, deux précédents, ici, d'abord, le referendum de 1898, sur la prohibition des boissons alcoolisées. Bon, vous comprendrez que ce sujet pouvait un peu diviser la population, voyez 80 pour cent contre la prohibition au Québec, alors que dans les provinces anglophones, ça c'est dans le Canada sans Québec, 63 pour cent sont favorables, un choc de valeurs entre le Québec et le reste du Canada.

Puis, en 1942, deuxième referendum pancanadien où on exprime, on doit voter pour savoir si on va voter la conscription, c'est à dire, obliger les jeunes en âge d'aller se battre, de participer au grand conflit qu'est la Deuxième Guerre mondiale, et encore une fois, un choc de valeurs, le Québec majoritairement francophone, s'oppose à la conscription obligatoire, alors que dans les provinces anglophones on trouve beaucoup plus naturel d'aller défendre l'empire britannique. Alors, ces premières expériences, ont laissé des traces comme... donnant l'impression que le referendum était un objet qui pouvait être révélateur des clivages linguistiques et religieux qui composent le

Canada et que finalement ce n'était pas la meilleure façon de rassembler francophones et anglophones autour de positions communes.

Puis vient, je saute sur l'épisode de Terre-Neuve, et de son referendum d'adhésion en 1952 sur les demandes d'adhésion au Canada, ce n'est pas en 52, c'est en 48, je m'excuse, et donc ce referendum de 1980, qui rentre plus dans le vif de notre sujet, l'étape suivante, évidemment le referendum de 1980, sur la souveraineté association, un referendum organisé par le Québec avec une loi calquée sur le modèle britannique, il y avait eu dans les années 70, deux referendums qui avaient été organisés au Royaume-Uni, un sur l'Europe, l'autre sur justement la dévolution de pouvoirs vers certaines parties du territoire britannique, et donc, on avait calqué sur la loi britannique, l'encadrement juridique de ce referendum, Ottawa ne conteste pas, participe au scrutin avec la menace d'organiser si nécessaire, son propre referendum, fortes critiques à l'endroit de la question, jugée trop longue, pas suffisamment claire, avec un projet supposément ambigu parce qu'on parlait de souveraineté-association. Mais tout ça devient un peu théorique, ce débat, dans la mesure où les forces, les partisans de l'unité canadienne remportent le referendum avec une forte majorité qui frôle le 60 pour cent, donc les controverses juridiques sont résolues par le poids ou l'effet d'un résultat politiquement sans ambiguïté.

Ce referendum déplace un peu le débat, par la suite, vers Ottawa qui veut opérer un rapatriement de la Constitution canadienne, qui était, au fond, jusque-là, une loi britannique, et le problème qui se pose c'est que les forces fédéralistes durant la campagne du referendum de 1980, avaient promis que si le Québec votait non, il y allait avoir du changement. Et donc, le rapatriement est un peu le moment où les Québécois s'attendent à ce que les changements auxquels ils aspirent puissent être mis en œuvre, c'est tout le contraire qui se produit, on en arrive à une entente, une nouvelle constitution pour le Canada, conclue sans l'accord du Québec, seule province majoritairement francophone, l'accord du Québec n'est pas accordé en 1982, mais ne le sera pas non plus dans le futur, c'est-à-dire que peu importe les Gouvernements qui vont être en place au Québec par la suite, qu'ils soient fédéralistes ou souverainistes, aucun gouvernement du Québec ne va par la suite accepter de donner son assentiment à cette Constitution adoptée sans l'accord du Québec, en 1982.

Donc cette forme d'injustice d'ordre juridique, on adopte une nouvelle constitution sans l'accord du Québec va amener une force politique importante au Canada, le parti conservateur dirigé par Brian Mulroney, à dire il faudrait peut-être réparer cette erreur, d'où l'idée de cet Accord du lac Meech conclu à l'unanimité des provinces et du fédéral pour essayer de réconcilier le Québec sur le plan constitutionnel avec le reste du Canada. Un accord qui ne change rien en ce qui concerne le droit de choisir, sauf un fait, ce que son échec va provoquer un profond bouleversement au Canada quant au rôle du peuple dans le processus de modification constitutionnelle. Alors on a un accord, on a trois

ans pour le ratifier, et puis, au bout d'un moment, il y a des changements de gouvernements dans les provinces canadiennes, et certains gouvernements se font, justement, élire en disant, si nous sommes élus nous remettons en question de l'Accord du lac Meech, alors ce qui était un accord à l'unanimité finit par ne pas pouvoir être ratifié, et une des critiques qui est formulée à l'endroit de l'Accord du lac Meech surtout dans les provinces de l'ouest, c'est qu'on critique le caractère, le caractère un peu secret de ce genre d'accords, des accords négociés à huis clos dans les hôtels et on dit au fond il faudrait que le peuple ait son mot à dire, on critique ce qu'on appelle chez nous le «fédéralisme exécutif», c'est à dire, des négociations constitutionnelles qui se déroulent derrière des portes closes entre des représentants de chacun des exécutifs.

D'où l'adoption, très important, entre la Colombie Britannique et l'Alberta de lois qui consacrent au fond, maintenant, le droit de choisir, le droit de décider, des électeurs de ces provinces sur toute modification constitutionnelle, alors autrement dit c'est comme si l'Alberta et la Colombie britannique qui disait dorénavant plus jamais à une modification de la Constitution du Canada, sans qu'au préalable, on organise un scrutin référendaire dans notre province. Alors, ce qui amène en 1992 au moment d'une autre négociation constitutionnelle visant à réconcilier le Québec et le reste du Canada, l'Accord de Charlottetown, ce qui amène les autorités fédérales, à dire, ben si pour avoir un referendum dans certaines provinces, peut-être qu'on ferait mieux d'en faire un dans toutes provinces, résultat des courses, on organise à nouveau un referendum pancanadien avec cette fois des résultats très serrés, relativement serrés, qui sont convergents, où le Québec et le reste du Canada votent dans la même direction, mais pour de raisons radicalement opposées, c'est-à-dire que dans le reste du Canada on a l'impression que c'est déjà beaucoup trop de concession à l'endroit du Québec, et du point de vue du Québec on a un peu l'impression que c'est trop peu, trop tard.

Bref, l'Accord de Charlottetown, était un échec, voyez ici le..., en bleu les provinces que ont voté contre, et en rose les territoires, ou provinces que ont voté pour l'accord.

Alors, tout ça nous amène, évidemment, ou second referendum, celui de 1995, avec le résultat très serré que vous connaissez et que j'affiche au tableau. Sur le plan juridique ce qui est important de noter avec ce scrutin c'est que peu de temps avant le scrutin, un avocat de la région de Québec, qui à ce moment-là est un ardent partisan du fédéralisme canadien, se présente devant le tribunal, en disant ce referendum est inconstitutionnel, il saisit le juge et demande qu'on annule le scrutin sous le prétexte que le Québec n'aurait pas le droit de modifier la Constitution du Canada, en procédant par simple referendum, en procédant de cette façon-là.

Alors, cette affaire, qui concerne un avocat qui s'appelle Guy Bertrand, va..., on va gagner du temps, ça va être rejeté. Les moyens préliminaires vont être rejetés mais ça va conduire après le referendum de 1995 à un renvoi que les autorités fédérales vont faire en Cour suprême, c'est la célèbre décision Renvoi relative à

la sécession du Québec, décision où la Cour avait à affronter tout un dilemme, soit d'un côté le principe de démocratie, une pratique référendaire légitime et effective qui militait en faveur de la reconnaissance du droit des Québécois de décider de leur avenir et de l'autre côté, la primauté du droit, la primauté de la Constitution canadienne, qui suppose que pour modifier la Constitution du Canada, il y a des règles à respecter, des règles qui donnent aux fédérales et à un certain nombre de provinces un droit de veto, donc on peut aussi bien dire que l'indépendance est impossible.

Face à ce dilemme assez impossible à résoudre, la Cour suprême a fait preuve d'imagination et elle a reconnu la légitimité des démarches québécoises, la légitimité des démarches d'un Gouvernement du Québec qui cherche à faire l'indépendance, et elle a cherché à réconcilier cette démarche légitime avec le cadre juridique canadien, en disant que la seule façon entre la démocratie et la primauté du droit, il ne faudrait pas avoir à choisir, il faudrait trouver une façon de respecter les deux en même temps, et pour respecter les deux en même temps il faut concilier chacun de ces principes, et la meilleure façon de concilier chacun de ces principes c'est de s'en remettre à ce que la Cour appelle une obligation constitutionnelle de négocier, obligation constitutionnelle de négocier qui force, et les autorités indépendantistes ou souverainistes, et les autorités fédérales à s'asseoir de bonne foi et à négocier les termes d'une sécession négociée.

Évidemment la Cour accompagne tout ça de deux préalables, d'abord la présence d'une majorité claire de Québécois qui, en réponse à une question claire, exprime un désir de faire sécession. Alors, sur le plan du droit de choisir, c'est une décision importante, parce qu'elle reconnaît la légitimité de la démarche souverainiste, elle reconnaît des effets juridiques à un referendum québécois, non seulement sur le Gouvernement du Québec, mais aussi sur les autorités fédérales, qui quelque part se voient, non pas liées par le résultat, mais obligés de négocier de bonne foi.

Elle impose toutefois certains devoirs d'abord, elle essaie d'écartier la possibilité d'agir sans négociation, elle impose de tenir compte du droit des minorités sur le territoire québécois, notamment les anglophones et les autochtones, elle impose, aussi, évidemment, l'obligation d'avoir une question claire et une majorité claire. Vient ensuite cette loi fédérale sur la clarté, loi fédérale, loi que je pourrais critiquer bien longtemps, mais je vais me limiter à l'essentiel de son contenu, c'est-à-dire, c'est une loi que met en place un processus par lequel la Chambre des Communes à Ottawa est amenée à se prononcer par résolution avant et après un referendum québécois sur la clarté du scrutin.

Donc, l'objectif ici pour le fédéral, c'est de prendre cette obligation constitutionnelle de négocier, qui est une obligation embarrassante, parce qu'ils sont obligés de négocier quelque chose qui leur déplaît et de dire mais dans une loi on va mettre des conditions à cette négociation, des conditions suffisamment importantes pour diminuer un peu la portée de ce..., restreindre un peu la portée de cette obligation de négocier.

Donc, avant le scrutin les autorités fédérales doivent se prononcer sur la clarté de la question, ce qui en soi ne pose pas de problème à mes yeux, le problème c'est que déjà dans la loi, on exclut certaines formes de questions, on dit que toute question faisant référence à un mandat négocié est exclue. C'est un peu bizarre parce que s'il y a une chose sur laquelle la Cour suprême insiste dans son avis, c'est sur le fait qu'il faut négocier de bonne foi, c'est un peu bizarre que si la question fait référence à la négociation, la question soi *de facto* ignorée par Ottawa.

De plus, la loi fédérale sur la clarté écarte toute question qui inclurait une dimension d'association politique ou économique avec le reste du Canada, autrement dit la loi sur la clarté confond la clarté de la question avec la radicalité du projet, c'est comme si on voulait imposer aux Québécois une conception de la souveraineté tout droit tirée du 19ème siècle, ou tout ce qu'on a le droit de faire c'est un État-nation classique, alors qu'on sait très bien que aujourd'hui pour un État être souverain, c'est aussi le droit d'aménager des ententes, des accords de partenariat avec le reste du Canada, avec l'Europe, ou avec je ne sais quel trop, quel autre partenaire.

Quant à la majorité claire, et je conclurai ensuite, le législateur fédéral tombe dans l'arbitraire le plus complet en exigeant, et j'insiste là-dessus, en établissant un contrôle après le scrutin. Autrement dit, le fédéral, sans prendre une majorité claire, s'implique dans le scrutin, sans jamais dire c'est quoi le pourcentage requis, et après le scrutin se réserve le droit de se prononcer si, à son avis, c'est une majorité suffisamment claire. Alors il y a vraiment un problème, d'abord, le Parlement d'Ottawa et un peu juge et partie en cette matière, mais le problème le plus grave c'est qu'il y a quelque chose de profondément arbitraire à établir un règle après que la partie soit terminée, c'est tout sauf clair, cette façon de fonctionner, c'est franchement indigne d'une grande démocratie comme celle du Canada.

Enfin, après cette loi fédérale sur la clarté, s'est mise en place dans les provinces du Canada, dans les provinces anglophones du Canada, une pratique référendaire où on s'est mis à multiplier les super-majorités, comme par hasard, avant 95, on recense au Canada aucun scrutin où on avait imposé un seuil au-dessus d'un 50 pour cent plus un, et comme de fait après 95 on voit 2005, 2009, en Colombie-Britannique, bien, en Colombie-Britannique; 2005, à l'île du Prince Edward; 2007 en Ontario, sur des réformes du mode de scrutin, on impose un super-majorité de 60 pour cent des électeurs, et ces 60 pour cent doivent se trouver dans 50 pour cent plus un des circonscriptions électorales de la province, reste une super-majorité qui tout à coup laisse à entendre qu'au Canada anglais, on cherche à établir de nouveaux standards démocratiques, j'imagine que ce n'est pas le fruit du hasard.

Bref, en conclusion, si on essaie de faire un bilan des aspects favorables à l'expression du droit de choisir dans le cadre juridique canadien, et les aspects plutôt défavorables, je dirais grossièrement que, il y a au Canada une série d'expériences pratiques, le referendum de 80, celui de 95, en particulier, où on voit que

le droit de décider a été exercé dans des conditions qui sans être parfaites sont quand même intéressantes, et où on a reconnu les résultats.

Deuxièmement on peut retrouver dans la décision de la Cour suprême Renvoi relatif à la sécession, une reconnaissance explicite du droit de choisir, qui est quand même un élément important.

Troisièmement, on peut trouver dans cette décision un raisonnement qui parce qu'il s'appuie sur des principes constitutionnels non écrits, qui sont des principes très généreux, bien, on peut retrouver là un raisonnement qui serait tout aussi valable pour un autre état, il y a dans cette décision un raisonnement qui peut être à bien des égards un raisonnement exportable, qui peut être pertinent pour d'autres systèmes. Enfin, il se dégage aussi de cette décision de la Cour suprême, une conception délibérative de la légitimité à travers cette obligation de négocier, qui me semble nettement plus prometteur qu'une conception de la démocratie axée sur la primauté de la Constitution pure et simple, et qui parfois nous amène à certains excès.

En qui concerne les aspects défavorables à l'exercice du droit de choisir, je dirais que le cadre canadien, bien d'abord il y a tous ces problèmes démotiques qui subsistent, la question des autochtones, la question de la partition du territoire qu'on soulève notamment dans le discours des plus ardents partisans du fédéralisme canadien, ça me semble être un discours qui est tout sauf responsable, deuxième problème, toute cette question du contrôle de la question par les autorités fédérales, ça me semble être un prétexte une porte ouverte pour se trouver un moyen de se défilier et de finalement miner un peu le processus référendaire et enfin ce contrôle franchement arbitraire de la majorité requise qui intervient après le scrutin, me semble évidemment poser de problèmes et être un obstacle très important par rapport à l'exercice du droit de choisir.

Sur ce, je m'excuse d'avoir, peut-être, abusé de mon temps, je suis disponible s'il y a des questions, et je vous remercie, bien évidemment.

(Traducció.)

*D'entrada, gràcies als membres del comitè i a la presidenta per aquesta grata invitació. És una llàstima que m'hagi d'expressar davant de vostès en francès. Per ajudar-me tindrà la màgia de la traducció simultània i aquesta petita pantalla, que potser els ajudarà a supe-
rar aquesta barrera lingüística.*

A tall d'introducció, voldria explicar la forma com s'ha desenvolupat i establert el dret a escollir, o el dret a decidir, al Quebec i al Canadà. Analitzaré per què s'ha reconegut i exercit aquest dret al Quebec, i per què també es podria fer a Catalunya els anys vinents.

En primer lloc, enumeraré les qüestions o controvèrsies jurídiques que es deriven de l'exercici del dret a escollir: Veurem que, tot i que el Quebec ha exercit en dues ocasions el seu dret a escollir, aquest exercici va sempre acompanyat de controvèrsies jurídiques. En segon lloc, vull fer un repàs històric de les circumstàncies que van afavorir el reconeixement explícit d'aquest dret a escollir per part del Tribunal Suprem del Canadà. Les

circumstàncies propícies estan molt lligades al federalisme i a la forma com es va desenvolupar la pràctica referendària. Finalment, com a conclusió, faré una balanç ràpid dels aspectes favorables i desfavorables del cas jurídic canadenc en relació amb la qüestió del dret a escollir o el dret a decidir.

Per tant, per començar, aportaré una visió general de les qüestions que es plantegen i de les controvèrsies jurídiques que caracteritzen el dret a escollir. Hi ha dos tipus de qüestions.

D'entrada, hi ha les controvèrsies lligades a l'organització del referèndum. Cal fer tres observacions. Primera, les qüestions demòtiques; és a dir, qui decideix, quina gent es convoca, quin és el cos electoral cridat a pronunciar-se de manera legítima. Aquesta qüestió és evidentment d'actualitat aquí i al Quebec. Els quebequesos sempre han tingut el dret a pronunciar-se, però aquest dret sempre ha anat acompanyat de diverses controvèrsies demòtiques. Si bé és cert que el Canadà no ha impedit mai la celebració del referèndum al Quebec, des de l'any 1962, cada vegada que se n'ha organitzat algun, el Govern federal ha amenaçat de realitzar el seu propi referèndum. Aquesta amenaça es va donar també, tot i que de forma més subtil i tímida, en els mesos que van precedir el referèndum de 1995. El primer problema demòtic que es planteja és que podria donar-se alguna espècie de competència de votacions: una votació quebequesa i una votació federal.

El segon motiu de controvèrsia és la qüestió autòctona. En quina mesura les nacions subestatales, aquelles nacions que es reconeixen dins del territori quebequès, estan compromeses pels resultats. Quin és l'abast del dret a romandre al Canadà. Aquestes són les controvèrsies demòtiques amb què hem hagut de tractar.

Finalment, després del resultat extremadament ajustat del referèndum de 1995, existeix tot un debat entorn de la partició del territori del Quebec, impulsat pels més fermes defensors de la unitat canadenc, que afirmen –jo crec que equivocadament– que si el Quebec i el Canadà se separen, el Quebec també se separarà.

Dit això, sí, existeixen aquestes controvèrsies teòriques sobre les qüestions demòtiques, però d'altra banda el referèndum presenta una particularitat per als quebequesos, i és que el simple fet de poder-se pronunciar per referèndum ha facilitat enormement el reconeixement implícit o explícit de la nació quebequesa. En paraules d'Ernest Renan: «La nació era un plebiscit quotidià», i el fet que un poble s'expressi per referèndum sobre el seu dret a escollir consolida en certa manera la seva existència i, fins i tot, el seu reconeixement.

La segona categoria de problemes relacionats amb l'exercici del dret a escollir, els problemes d'ordre financer, que van units en el fons a la qualitat de la deliberació referendària. La voluntat del poble s'ha d'expressar en condicions favorables, i el control de les despeses pot garantir certa equitat en el debat públic. Tant el Quebec com el Govern federal tenen dispositius molt elaborats en matèria de control de les despeses relatives al referèndum, però el problema que ha sorgit sempre, que va sorgir tant el 1980 com el 1995,

és la dificultat que les autoritats federals se sotmetin a aquest control de les despeses.

Hem d'acceptar la regla següent: les lleis del Quebec no s'imposen a la corona, o dit d'una altra manera, al Govern federal. Això provoca que durant el procés referendari les autoritats d'Ottawa, les autoritats federals, poden gastar els imports que considerin oportuns, cosa que condueix, òbviament, a excessos i desequilibris de forces en matèria de presència i que distorsiona en certa manera la votació.

En aquest sentit, Escòcia, que va tancar un acord polític que preveu la immoralitat lligada al finançament, podria ser un model a seguir. Malgrat tot, hi ha una cosa que certament es pot extreure de l'experiència quebequesa, i és que ja podem tenir les millors normes de finançament i de control de la despesa, que, si no s'apliquen, no es resol el problema.

La tercera controvèrsia lligada a l'organització del procés electoral, i sobre la qual el Tribunal Suprem ha insistit molt, és tota la qüestió de la claredat de la pregunta. Òbviament, la formulació de la pregunta sempre ha estat un tema important. Plantejar la pregunta és ja una mica respondre-la, i redactar-la confereix un avantatge tàctic, ja que permet posar èmfasi en certs aspectes del projecte.

Al Quebec això ha estat sempre objecte de controvèrsia. Els federalistes quebequesos i canadencs sempre han criticat les preguntes plantejades el 1980 i el 1995. De la pregunta de 1980 es va dir que era massa llarga, que feia referència a un simple mandat de negociar, que requeria un referèndum addicional sobre un projecte que no era necessàriament la independència pura i simple, sinó la sobirania-associació. En definitiva, tots els aspectes de la pregunta que constituïen el projecte de 1980, un projecte matisat, van ser criticats pels federalistes quebequesos.

El 1995 hi va haver crítiques similars. Es critica el fet que el projecte de sobirania s'acompanyi d'una proposta de cooperació, i es critica, aquesta vegada, no la llargada de la pregunta formulada, que és més curta, però sí el fet que faci referència a elements extrínsecs: un avantprojecte de llei i un acord entre tres partits polítics. Això permet, lògicament, que els votants coneguin la totalitat del projecte, però la pregunta feia referència als documents esmentats sense resumir-ne necessàriament el contingut.

Tots aquests debats sobre les preguntes han derivat òbviament, en la remissió de la secessió del Quebec, a aquesta exigència d'una pregunta clara plantejada per Ottawa i per la Cort Suprema, i que retrobem també en la Llei sobre la claredat referendària, la llei federal, que exigeix una forma de control per part del Parlament federal, almenys una avaluació, prèvia a la votació, sobre la claredat de la pregunta.

Això pel que fa a les tres controvèrsies organitzatives. Amb referència a les controvèrsies relacionades amb els efectes de la votació, amb els efectes legals de la consulta referendària, hi ha de nou tres aspectes que voldria abordar ràpidament amb vostès.

El primer és la majoria requerida. És un problema important, perquè a partir del moment en què s'exigeix una majoria superior al 50 per cent més un, s'afavoreix un cas davant l'altre, s'ha introduït una desigualtat en el pes que té cada elector, i l'experiència comparativa ens mostra que aquest tipus de supermajories són poques vegades eficaces si el resultat queda per sobre entre el llindar del 50 per cent més un i el llindar de la majoria reforçada, una mena de zona grisa que és sovint problemàtica. Al Quebec, els dos referèndums, el de 1980 i el de 1995, es van organitzar en virtut de la llei quebequesa, que no preveia llindar de majoria. D'altra banda, en aquell moment es va dir que el referèndum era merament consultiu i tothom va donar per fet que era el 50 per cent més un. Per tant, es tractava d'una regla tàcitament acceptada per tots.

Evidentment, el fet que el resultat de 1995 fos molt ajustat va fer que s'alcessin algunes veus que rebutjaven aquesta regla del 50 per cent més un. Això va conduir a la remissió de la secessió del Quebec i va dur el tribunal a no tancar la qüestió sinó a formular el requeriment, una mica imprecís, d'una «majoria clara». Aquest requeriment es va més o menys precisar més endavant en la llei sobre la claredat adoptada pel Parlament federal, però no es va fixar cap percentatge. La imprecisió entorn de la «majoria clara», que encara no s'ha definit, és d'alguna manera una forma d'alimentar la controvèrsia legal sobre la majoria requerida, una forma d'anar una mica enrere i canviar les regles del joc en avantatge del Govern federal.

Un altre punt que cal tenir en compte en relació amb els efectes de la votació és el caràcter executori o no del resultat. És a dir, si el referèndum és directament executori o si produeix efectes no executoris que s'han d'anar aplicant en endavant. Per tant, la distinció entre el referèndum consultiu i el decisoriu és una qüestió important. Al Canadà, però, es va resoldre de seguida; d'entrada, perquè des de l'inici del segle XX hi ha hagut eleccions referendàries en les quals s'ha establert que, per tal de ser constitucional, al Canadà el referèndum havia de ser consultiu. I això per què? Doncs, simplement, si se'm permet l'expressió, perquè calia mantenir una de les nostres hipocresies constitucionals: l'aparent poder del monarca i del seu representant, el governador general i el tinent-governador. Dit d'una altra manera, el referèndum no pot tenir efecte directament executori perquè comportaria comprometre el rei, que hauria de sancionar la llei.

Per conservar aquesta aparença, es va considerar que al Canadà els referèndums són estrictament consultius, tot i que sota l'efecte del principi democràtic aquests resultats podrien comportar obligacions polítiques. Això ha portat alguns a jugar una mica amb les paraules, argumentant que si el referèndum és consultiu, i per tant no executori, tindria un efecte no vinculant, i per tant els polítics no estarien obligats a respectar els resultats de la votació.

En aquest debat el Tribunal Suprem ha respost de forma adequada –al meu parer– dient el contrari: que tot i que el referèndum no sigui executori, tot i que oficialment sigui merament consultiu, el resultat té com a efecte obligar els actors polítics. I no només els actors

polítics quebequesos, que tenen el mandat de defensar la posició de la població del Quebec, sinó també el Govern federal i les altres províncies, no pas obligant-los a respectar el resultat mateix, però sí obligant-los a negociar de bona fe el canvi demanat democràticament per la clara majoria dels quebequesos.

Com podem veure, aquest debat sobre el caràcter consultiu és més aviat una qüestió de definicions i de conservar l'aparent sanció reial de les lleis. Malgrat tot, en darrera instància, que el referèndum sigui consultiu o decisoriu canvia poca cosa des del punt de vista polític.

El tercer tema de controvèrsia relacionat amb l'exercici del dret a escollir és tota la qüestió extremadament delicada de la funció dels tribunals, sobretot pel que fa al control de la constitucionalitat de la decisió presa pel poble. El control per part dels jutges és òbviamment un control extremadament controvertit, perquè oposa dues legitimitats: d'una banda, la legitimitat del jutge constitucional, que representa el guardià d'una norma constitucional suprema, i d'altra banda la constitucionalitat, la legitimitat de la decisió presa pel poble, que es posa de manifest de forma evident, molt més legítima que la decisió presa per un o diversos jutges. Aquesta és una qüestió extremadament delicada que oposa en certa manera els principis de primacia del dret i de la democràcia.

En dret comparat, s'observa que diversos estats s'han negat a exercir aquesta mena de control. És el cas de França, Irlanda i Suïssa, on es descarta que un jutge pugui controlar la voluntat democràtica expressada pel poble. En canvi, altres estats –com Itàlia, els Estats Units en els referèndums intraestatals, o Espanya, tal com hem vist amb la famosa sentència del Tribunal Constitucional– no dubten a controlar-ne la conformitat. Certament, la forma d'organitzar la intervenció d'un jutge –al meu entendre– té un impacte sobre el seu grau d'activisme. Com més intervén el jutge de forma prèvia al procés electoral, portant un control preventiu, més fàcil és que després consideri constitucional el referèndum, ja que no s'haurà hagut d'oposar directament a una voluntat popular ja expressada. Controla purament el referèndum hipotètic. I, al contrari, si el control és posterior a la votació, és més difícil per al jutge oposar-se a la voluntat clara de tot un poble, tot i que podríem esmentar un seguit d'exemples que van en el sentit contrari.

En definitiva, des de qüestions demòtiques fins a qüestions de la claredat de la majoria, de despeses de campanya, o de control per part del jutge, les modalitats de procediments per exercir el dret a escollir plantegen moltes controvèrsies jurídiques. Vegem ara ràpidament com al Canadà i al Quebec es va plantejar i es va confirmar el dret a escollir, i finalment com va ser reconegut explícitament pel Tribunal Suprem del Canadà.

El meu objectiu aquí és mostrar que de facto, gràcies al desenvolupament de la pràctica referendària, hi ha hagut un reconeixement del dret a escollir. Aquest fet no s'ha derivat d'una afirmació verbal sobre la necessitat de reconèixer el dret a decidir, sinó que més aviat és una cosa que el Quebec ha conquerit a través de la pràctica. Dit d'una altra manera, a força d'organitzar

exercicis en què el poble té l'ocasió de pronunciar-se, s'ha posat la resta del Canadà davant un estat de coses amb el qual s'ha d'avenir forçosament avui dia.

Tornant al principi, el 1867 al Canadà no hi havia cap pràctica referendària. El referèndum estava totalment exclòs, però hi havia, almenys, un conjunt federatiu que tenia una dimensió lleugerament consociativa –el Quebec era un dels membres d'aquest conjunt– que implicava un cert nombre de drets per a cadascun dels membres, especialment competències en matèria electoral.

A la Constitució canadenc de 1867 no consta el dret a escollir. No hi ha un vot lliure dels electors, hi ha un vot assembleari. Però hi consta, almenys, la mena de conjunt que vol que cada membre tingui una competència en matèria electoral. Així doncs, per extensió, si es poden organitzar eleccions, també es poden organitzar referèndums. Després, a principi del segle XX, amb la conquesta de l'oest, els estats de l'oest del Canadà –Alberta, Saskatchewan, Manitoba– van estar temptats de fer com els estats de l'oest americà i establir iniciatives populars i referèndums de tota mena.

Això fa que es plantegi la pregunta de si aquests referèndums són constitucionals, si són compatibles amb el sistema constitucional canadenc, que està molt inspirat en la tradició britànica. A aquesta pregunta es respondrà que sí, però només quan aquests referèndums siguin consultius, és a dir, quan preservin el poder del rei –o de la reina– i del seu representant, el governador general, i el tinent-governador, de sancionar les lleis. Així doncs, ja llavors s'estableix un precedent que fa que el referèndum sigui i hagi de ser una forma consultiva i constitucional al Canadà.

A continuació té lloc el desenvolupament d'una pràctica referendària al Canadà, a partir de la qual s'observarà un xoc frontal entre les decisions preses pels francòfons del Quebec i les decisions preses pels anglòfons de la resta del Canadà. Aquí hi ha dos precedents. D'entrada, un referèndum el 1898 sobre la prohibició de les begudes alcohòliques. Entenguin que aquest tema podia dividir en certa manera la població. Vegin que hi ha un 80 per cent en contra de la prohibició al Quebec, mentre que a les províncies anglòfones –és a dir, el Canadà sense el Quebec– el 63 per cent hi són favorables. Això constitueix un xoc de valors entre el Quebec i la resta del Canadà.

Més tard, el 1942, en el segon referèndum pancanadenc on ens expressem, hem de votar per decidir sobre el reclutament, és a dir, l'obligació per als joves en edat militar de participar en el gran conflicte de la Segona Guerra Mundial. De nou, un xoc de valors: el Quebec, majoritàriament francòfon, s'oposa al reclutament obligatori, mentre que a les províncies anglòfones es troba molt més natural el fet d'anar a defensar l'Imperi britànic.

Aquestes primeres experiències van deixar la seva empremta, donant la impressió que el referèndum era un objecte que podia ser revelador de les divisions lingüístiques i religioses que componen el Canadà i que, en definitiva, no era la millor manera de reunir francòfons i anglòfons entorn de posicions comunes.

A continuació, em saltaré l'episodi de Terranova i del seu referèndum de 1948 sobre les peticions d'adhesió al Canadà, i em centraré en el referèndum de 1980, que està més relacionat amb el tema que ens ocupa.

El referèndum de 1980 sobre la sobirania-associació fou un referèndum organitzat pel Quebec amb una llei completament inspirada en el model britànic. Durant els anys setanta, hi havia hagut dos referèndums al Regne Unit: un sobre Europa, i l'altre justament sobre la restitució de poders a certes parts del territori britànic. Nosaltres ens vam inspirar en la llei britànica per definir el marc legal del referèndum. Ottawa no ho va impugnar i va participar en les eleccions amb l'amenaça d'organitzar el seu propi referèndum en cas que fos necessari. Va abocar fortes crítiques a la formulació de la pregunta, que considerava massa llarga i no suficientment clara, i va dir que el projecte era ambigu, perquè parlava de sobirania-associació. Però tot aquest debat esdevé una mica teòric en la mesura que els partidaris de la unitat canadenc guanyen el referèndum amb una forta majoria que voreja el 60 per cent, de manera que les controvèrsies jurídiques queden resoltes pel pes o l'efecte d'un resultat políticament inequívoc.

Aquest referèndum desplaça el debat una mica més endavant cap a Ottawa, quan vol operar una repatriació de la Constitució canadenc, que era, en el fons, fins al moment, una llei britànica. El problema que es planteja aleshores és que les forces federalistes durant la campanya del referèndum de 1980 havien promès que si el Quebec votava «no», hi hauria un canvi. Per tant, la repatriació és una mica el moment en què els quebequesos esperen que els canvis als quals aspiren puguin posar-se en pràctica. Però es produeix tot el contrari: s'arriba a una entesa, una nova Constitució per al Canadà, acordada sense el consentiment del Quebec, única província majoritàriament francòfona. El Quebec no va donar-hi suport el 1982, però tampoc en el futur. Amb independència de la seva condició federalista o sobiranista, cap govern del Quebec va acceptar donar el seu consentiment a aquesta Constitució, adoptada sense el seu acord el 1982.

Aquesta forma d'injustícia d'ordre jurídic, l'adopció d'una Constitució sense l'acord del Quebec, portarà una força política important al Canadà, el partit conservador liderat per Brian Mulroney, a considerar la necessitat de reparar aquest error. D'aquí la idea de l'Acord del llac Meech, acordat amb la unanimitat de les províncies i el Govern federal per intentar reconciliar constitucionalment el Quebec amb la resta del Canadà. És un acord que no canvia res pel que fa al dret a escollir excepte un fet, que és que el seu fracàs provocarà un canvi radical al Canadà pel que fa al paper del poble en el procés de reforma constitucional. Arribats a l'acord, hi ha tres anys per ratificar-lo, però al cap d'un temps es produeixen canvis de govern a les províncies canadenques, i alguns han arribat a governar promentent: «Si guanyem, tornarem a qüestionar l'Acord del llac Meech.» Així, el que havia estat un acord unànime, va acabar per no poder ser ratificat. Una de les crítiques a l'Acord del llac Meech, sobretot a les províncies de l'oest, és el caràcter una mica se-

cret d'aquest tipus d'acords, negociats a porta tancada en hotels; es diu que el poble hi hauria de poder dir la seva. Es critica el que nosaltres anomenem «federalisme executiu», és a dir, les negociacions constitucionals que es duen a terme d'amagat entre representants dels poders executius.

D'aquí l'adopció –molt important–, a la Colúmbia Britànica i Alberta, de lleis que consagren el dret a escollir, el dret a decidir, dels electors d'aquestes províncies sobre qualsevol reforma constitucional. Dit d'una altra manera, és com si Alberta i la Colúmbia Britànica diguessin: «D'ara endavant, mai més no consentirem una modificació de la Constitució del Canadà sense que prèviament s'organitzi una votació referendària a la nostra província.» Llavors, això condueix el 1992 al moment d'una altra negociació constitucional per reconciliar el Quebec i la resta del Canadà, l'Acord de Charlottetown, que duu les autoritats federals a dir que, fet i fet, si s'ha de celebrar un referèndum en certes províncies, millor fer-lo a totes. De resultes d'això, es torna a organitzar un referèndum pancanadenc, aquest cop amb resultats molt ajustats, relativament ajustats, i convergents. El Quebec i la resta del Canadà voten en el mateix sentit, encara que per motius radicalment oposats. És a dir, a la resta del Canadà es té la impressió que ja s'han fet massa concessions respecte al Quebec, i des del punt de vista del Quebec es té una mica la impressió que són massa poques i massa tardanes.

En resum, l'Acord de Charlottetown va ser un fracàs. Aquí poden veure en blau les províncies que hi van votar en contra, i en rosa els territoris o províncies que hi van votar a favor.

Així doncs, tot això ens duu, evidentment, al segon referèndum, el de 1995, amb el resultat tan ajustat que vostès ja saben i que mostro a la taula. En l'àmbit jurídic, el que convé destacar d'aquesta votació és que, poc abans de fer-se, un advocat de la regió del Quebec, que en aquell moment era un ferm defensor del federalisme canadenc, es va presentar davant del tribunal dient que aquell referèndum era inconstitucional, i va demanar al jutge que anul·lés la votació al·legant que el Quebec no tenia dret a modificar la Constitució del Canadà mitjançant un simple referèndum, és a dir, procedint d'aquella manera.

Aquest assumpte, que afecta un advocat anomenat Guy Bertrand, va permetre guanyar temps, però es va rebutjar. Es van rebutjar les al·legacions preliminars, tot i que això va conduir, després del referèndum de 1995, a una remissió que les autoritats federals van fer al Tribunal Suprem. Es tracta de la famosa decisió de remissió relativa a la secessió del Quebec, decisió en la qual el tribunal havia d'afrontar tot un dilema: d'una banda, el principi de democràcia, una pràctica referendària legítima i efectiva que militava a favor del reconeixement del dret dels quebequesos a decidir el seu futur; i, de l'altra, la primacia del dret, la primacia de la Constitució canadenc, que comporta que per tal de modificar la Constitució del Canadà cal respectar unes regles, unes regles que atorguen a les províncies federals i a un determinat nombre de províncies un dret de veto, de manera que es pot dir que la independència és impossible.

Davant d'aquest dilema gairebé impossible de resoldre, el Tribunal Suprem ha demostrat que té imaginació i ha reconegut la legitimitat de les iniciatives quebequeses, la legitimitat de les iniciatives del Govern del Quebec que prova d'assolir la independència, i ha intentat reconciliar aquesta iniciativa legítima amb el marc jurídic canadenc, dient que no es tractaria de triar entre la democràcia i la primacia del dret, sinó que s'hauria de trobar la manera de respectar totes dues coses alhora, i, per tal de respectar-les alhora, caldria conciliar aquests principis, i la millor manera de conciliar aquests principis és encomanar-se a allò que el tribunal anomena una «obligació constitucional de negociar», una obligació constitucional de negociar que obliga les autoritats independentistes o sobiranistes i les autoritats federals a asseure's de bona fe i negociar els termes d'una secessió negociada.

Lògicament, el tribunal acompanya tot això de dues condicions prèvies. En primer lloc, l'existència d'una majoria clara de quebequesos que, en resposta a una pregunta clara, expressi el desig de separar-se. Així doncs, en l'àmbit del dret a escollir és una decisió important, perquè reconeix la legitimitat de la iniciativa sobiranista, reconeix els efectes jurídics d'un referèndum quebequès, no només respecte al Govern del Quebec, sinó també respecte a les autoritats federals, les quals, d'alguna manera, no es veuen lligades pel resultat, però sí obligades a negociar de bona fe.

No obstant això, prèviament imposa certs deures. Intenta descartar la possibilitat d'actuar sense negociar, imposa tenir en compte el dret de les minories del territori quebequès –en especial, els anglòfons i els autòctons–, imposa també, lògicament, l'obligació de tenir una pregunta clara i una majoria clara. A continuació, hi ha aquesta llei federal sobre la claredat –una llei federal que jo podria criticar molta estona, però em limitaré a comentar-ne el contingut bàsic. És una llei que estableix un procés pel qual s'obliga la Cambra dels Comuns d'Ottawa a pronunciar-se per resolució, abans i després d'un referèndum quebequès, sobre la claredat de la votació.

Per tant, en aquest cas, la comesa del Govern federal és assumir aquesta obligació constitucional de negociar; que és una obligació compromesa, perquè estan obligats a negociar una cosa que no els agrada i a dir que dins d'una llei s'aplicaran condicions a aquesta negociació, unes condicions prou importants per atenuar una mica, limitar una mica, l'abast d'aquesta obligació de negociar.

Per tant, abans de la votació cal que les autoritats federals es pronunciïn sobre la claredat de la pregunta, un fet que, al meu entendre, no suposa cap problema; el problema és que ja dins de la llei s'exclouen certs tipus de preguntes: es diu que queda exclosa qualsevol pregunta que faci referència a un mandat negociat. Això resulta una mica estrany, perquè si hi ha una qüestió sobre la qual el Tribunal Suprem insisteix a donar el seu parer, és el fet que cal negociar de bona fe. És una mica estrany que si la pregunta fa referència a la negociació, Ottawa ignori de facto la pregunta.

A més, la llei federal sobre la claredat descarta qualsevol pregunta que inclogui una dimensió d'associació política o econòmica amb la resta del Canadà. En altres paraules, la llei sobre la claredat confor la claredat de la pregunta amb la radicalitat del projecte. És com si es volgués imposar als quebequesos una concepció de la sobirania directament extreta del segle XIX en la qual l'únic que es té dret a fer és un estat nació clàssic, quan és ben sabut que actualment per a un estat ser sobirà també significa el dret de poder tancar acords, acords de partenariat amb la resta del Canadà, amb Europa, o amb no sé quin altre soci.

Quant a la majoria clara –i acabaré de seguida–, el legislador federal cau en una total arbitrarietat exigint –i insisteixo en aquest tema–, establint, un control després de la votació. Dit d'una altra manera, el Govern federal, sense assolir una majoria clara, s'implica en la votació, sense dir mai quin és el percentatge necessari, i després de la votació es reserva el dret de decretar si, al seu parer, és una majoria prou clara. Llavors, hi ha un autèntic problema. En primer lloc, el Parlament d'Ottawa és una mica jutge i part en aquesta matèria, però el problema més greu és que resulta profundament arbitrari establir una regla un cop s'ha acabat el partit. Aquesta manera de procedir és qualsevol cosa menys clara. És francament indigna d'una gran democràcia com el Canadà.

Finalment, després d'aquesta llei federal sobre la claredat, a les províncies del Canadà, a les províncies anglofones del Canadà, es va aplicar una pràctica referendària en la qual es van començar a multiplicar les supermajories, com per atzar. Abans de 1995, al Canadà no s'havia organitzat cap votació en la qual s'hagués imposat un límit per damunt del 50 per cent més un. I, de fet, després de 1995, s'observa –2005, 2009, a la Colúmbia Britànica; 2005, a l'illa del Príncep Eduard; 2007, a Ontario–, sobre reformes en la modalitat de votació, que s'imposa una supermajoria del 60 per cent dels electors, i aquest 60 per cent s'ha de trobar dins del 50 per cent més un de les circumscripcions electorals de la província. Això és una supermajoria que deixa entendre tot d'una que al Canadà anglès es proven d'establir nous criteris democràtics –m'imagino que això no és pas fruit de l'atzar.

En resum i com a conclusió, si es mira de fer un balanç dels aspectes favorables a l'expressió del dret a escollir en el marc jurídic canadenc, i dels aspectes més aviat desfavorables, diria a grans trets que al Canadà hi ha un seguit d'experiències pràctiques –el referèndum de l'any 1980 i el del 1995, en concret– en les quals s'aprecia que s'ha exercit el dret a decidir en unes condicions que, sense ser perfectes, són si més no interessants, i se n'han reconegut els resultats.

En segon lloc, es pot observar en la decisió del Tribunal Suprem –la remissió relativa a la secessió– un reconeixement explícit del dret a escollir, que, si més no, ja és un element important.

En tercer lloc, en aquesta decisió es pot apreciar un raonament que, com que es basa en principis constitucionals no escrits, en uns principis generals, també seria vàlid per a un altre estat. En aquesta decisió hi ha

un raonament que, en molts aspectes, és un raonament exportable, que pot ser pertinent per a altres sistemes.

Finalment, d'aquesta decisió del Tribunal Suprem també es dedueix una concepció deliberativa de la legitimitat a través d'aquesta obligació de negociar, que em sembla molt més prometedora que una concepció de la democràcia centrada en la primacia de la Constitució pura i simple i que, de vegades, ens condueix a determinats excessos.

Pel que fa als aspectes desfavorables a l'exercici del dret a escollir, diria que en el marc canadenc hi ha, en primer lloc, tots aquests problemes demòtics que subsisteixen, la qüestió dels autòctons, la qüestió de la partició del territori, que se sol apuntar en el discurs dels més fermes defensors del federalisme canadenc. Em sembla un discurs que és qualsevol cosa menys responsable.

El segon problema és tota aquesta qüestió del control de la pregunta per part de les autoritats federals. Em sembla un pretext, una porta oberta per trobar una manera de fugir d'estudi i, en última instància, minar una mica el procés referendari. I, finalment, aquest control francament arbitrari de la majoria necessària, que intervé després de la votació, em sembla que evidentment suposa problemes i que és un obstacle molt important per a l'exercici del dret a escollir.

Dit això, demano disculpes per haver abusat, possiblement, del meu temps. Estic a la seva disposició si tenen preguntes, i, lògicament, els dono les gràcies.

La presidenta

Moltes gràcies.

Compareixença

de Xavier Arbós Marín, catedràtic de dret constitucional de la Universitat de Barcelona (tram. 357-00455/10)

A continuació, té la paraula el professor Xavier Arbós.

Xavier Arbós Marín (catedràtic de dret constitucional de la Universitat de Barcelona)

Moltes gràcies, senyora presidenta. Senyores i senyors diputats, senyores i senyors, vull agrair que m'hagin convidat i molt especialment la felicitat coincidència de trobar-me amb un col·lega a qui respecto pel seu treball sobretot amb relació als aspectes constitucionals comparats del dret a decidir –que és una obra de referència–, a part d'un amic que hem tingut ocasió d'acollir a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona.

Com que sé que vostès han sentit intervencions de col·legues meus que també han ocupat aquesta mateixa tribuna, no m'estendré massa. Voldria dividir la meua exposició. En primer lloc, faré una breu delimitació conceptual del que podem entendre, almenys des de..., per un jurista, com a dret a decidir. A continuació, em referiré a la possibilitat d'encaixar aquest dret a decidir dins la Constitució espanyola. I, finalment, m'estendré una mica més en un aspecte que ja hi està molt

associat, però que no és exactament el mateix, que és la qüestió de la consulta o referèndum que ha d'acompanyar o precedir l'exercici d'aquest dret a decidir, tal com l'ha plantejat en dues –almenys dues– importants declaracions aquest Parlament.

Començo per referir-me a aquests aspectes conceptuals. En primer lloc, i d'una manera..., simplement perquè en quedí constància, voldria destacar que poden haver-hi alguns aspectes merament filològics sobre aquesta qüestió. L'expressió «dret a decidir» ha estat, com a tal, des del punt de vista gramatical, examinada d'una manera crítica per alguns filòlegs –en particular, estic pensant en un treball de la professora Sonia Sierra, de la Universitat Autònoma de Barcelona. Però també hem de dir que tant aquests aspectes pròpiament –podríem dir– discutibles des del punt de vista gramatical, com el fet que com a tal no trobem una expressió equivalent en ordenaments positius vigents, no han de ser necessàriament un obstacle que ens hagi de tancar la possibilitat de reflexionar sobre aquesta possibilitat.

Tots sabem –almenys és la meua manera d'entendre el dret constitucional– que el dret constitucional és permeable, i es modifica precisament perquè hi ha moviments polítics i socials, acords, que fan, en definitiva, canviar les coses –això em sembla que és una obvietat. Ara bé, dit tot això, també voldria referir-me, també en aquesta fase, a un aspecte que a mi em sembla particularment bastant clar: quan parlem de «dret a decidir», sobretot prenent en compte el que aquest Parlament ha plantejat, a mi em sembla que estem davant d'una cosa que és materialment equiparable al dret a l'autodeterminació, perquè estem parlant no del dret a elegir o del dret a opinar, sinó del dret, ni més ni menys, que a prendre una decisió per part d'un poble que vol determinar ell sol quin és el seu futur, si un estat sobirà o una altra cosa.

Per tant, després d'aquesta observació, jo voldria referir-me a continuació a la possibilitat d'encaixar aquest dret a decidir o dret a l'autodeterminació –utilitzaré les expressions de manera ambivalent i indistinta– en la Constitució espanyola, i em temo que no porto bones notícies. Crec que els constitucionalistes estem contents, com tots els juristes, quan podem oferir vies –ens agradin o no– per tal que les posicions confrontades puguin acomodar-se en el marc del dret. I jo crec que, amb independència de les preferències personals de cadascú..., a mi em sembla que no entra dins la Constitució espanyola, per diverses raons.

En primer lloc, com saben vostès perfectament, l'article 2 de la Constitució espanyola es refereix a la «indissoluble unitat de la nació espanyola», i, per tant, això, de manera gairebé explícita, exclou aquesta possibilitat. El que cal dir també –i no em cansaré de repetir-ho– és que la Constitució espanyola es pot modificar, eh? No té clàusules d'intangibilitat, pot canviar. I, per tant, com que pot canviar, em permeto opinar, per defensa del meu gremi, que no és un problema de la Constitució, sinó que és un problema essencialment polític aquell en el qual ens trobem confrontats.

Em permeto insistir sobre aquest punt –i per què no hi cap? Alguns han sostingut –i pot ser raonable– que en

la mesura que el dret a l'autodeterminació forma part de pactes internacionals del 1966 –el Pacte internacional sobre drets civils i polítics i el Pacte internacional sobre drets socials, econòmics i culturals–, i en la mesura que aquests pactes han estat subscriptes pel Regne d'Espanya el 1977, això formaria part del dret intern. Però jo crec que aquí hi ha dues observacions que cal fer, una de caràcter intern i una altra de caràcter extern.

La primera, de caràcter intern, és que de manera explícita, durant el debat constituent, es van rebutjar esmenes referides al dret a l'autodeterminació. No dic que això sigui encertat, però dic que els constituents això ho tenien clar, ho van decidir així. I tot i que els debats constituents no són per ells mateixos una pauta d'interpretació dels textos constitucionals –ni crec que ho hagin de ser–, sí que donen una pista de quines serien les reaccions –per si ens en calgués una més– davant el possible encaix, dins el dret constitucional espanyol, del dret a l'autodeterminació.

Però crec que també hi ha una raó externa, i és la mateixa comprensió que fa el dret internacional públic respecte al dret a l'autodeterminació. I aquí em refereixo a dues contribucions, en un pla més divulgatiu –que jo no sóc, certament, un especialista de dret internacional públic–, tant del professor Jaume Saura, de la Universitat de Barcelona, com del professor Rafael Arenas, de la Universitat Autònoma de Barcelona. Per què dic això? Perquè el dret internacional públic té una visió molt clara, indiscutida, del que és el dret a l'autodeterminació: és una mesura –diguem-ho així– palliativa i restauradora per als pobles que es troben o bé en situació colonial, o bé per als pobles els individus dels quals es troben perseguits o discriminats precisament per la pertinença a aquest poble.

No és certament el cas de Catalunya, però és que resulta que hi ha una resolució de l'Assemblea General de 1970, la 2625, que el que indica és que el dret a l'autodeterminació té com a límit –i pot semblar una paradoxa, políticament comprensible pel que diré després– el principi d'intangibilitat..., d'integritat territorial de les fronteres dels estats. Quin sentit té, això? A la pràctica, el dret a l'autodeterminació està pensat per superar i emparar tot el que eren les lluites dels pobles colonials, i un cop la majoria d'aquests països varen arribar a la independència, ells mateixos podem dir que no tenien massa interès a veure les seves fronteres alterades, i per això aquesta visió aparentment paradoxal.

Significa això, des de la perspectiva del dret internacional, que un aspecte *sui generis* com pot ser l'experiència escocesa, o una eventual declaració d'independència catalana, quedaria en uns termes oposats al dret internacional públic? No, això tampoc és cert. El famós dictamen sobre Kosovo el que planteja és que la independència, la secessió unilateral d'un estat, és un fet que no hi és contrari, però certament no està emparat pel dret internacional. Les dues coses, és un fet. Situa –per dir-ho així– en terra de ningú –jurídica– aquest nou estat, i en terra de ningú, doncs, depèn un bastant dels interessos polítics que l'han d'acompanyar.

Però tornem..., des del punt de vista intern. Ho recalco: no hi ha clàusules d'intangibilitat, i això es pot

canviar. Com es podria canviar? La via lògica seria utilitzar el procediment de reforma abreujada que hi ha a la Constitució a l'article 168. Ho saben vostès, comporta dos terços de majoria al Congrés i al Senat, una dissolució, les noves eleccions ho han de ratificar, i finalment un referèndum –aquest sí, vinculant– al conjunt del poble espanyol. Aquesta és la via? N'hi ha una altra, certament, que no té cap barrera, i és la possibilitat que el Parlament de Catalunya, com el de qualsevol altra assemblea legislativa d'una comunitat autònoma, utilitzi les vies previstes als articles 166 i 187, i demà mateix, si volgués, pogués presentar a les Corts Generals una iniciativa per a la reforma constitucional. Aquesta reforma és jurídicament possible; políticament viable, no ens hem de fer il·lusions, però jurídicament és possible.

Per tant, no es pot, no encaixa en la Constitució, però la Constitució es pot canviar, i sabem com es pot canviar. Qüestió diferent d'això és l'opció que ha pres el Parlament d'acompanyar o intentar que hi hagi una consulta al poble de Catalunya –utilitzo ara de manera deliberada, ambigua, l'expressió «consulta». Es pot fer aquesta consulta? Jo crec que hem de plantejar-nos com a primer punt, primer, que ha de ser necessàriament un referèndum no vinculant; només pot ser un referèndum no vinculant, hipotèticament un referèndum que precedís i donés força a una voluntat de reforma de la Constitució en el marc de l'ordenament jurídic.

Ara, voldria fer alguns matisos que convé tenir en compte. Primer, què es pot preguntar –abans de qui i com, què es pot preguntar. Jo crec que es pot preguntar tot. Ara bé, no hem de perdre de vista que hi ha arguments que jo no comparteixo, però que poden recordar que la sentència famosa sobre l'anomenat «pla Ibarretxe» –per cert, d'on ve l'expressió «dret a decidir»–..., aquesta sentència al fonament jurídic 4 deia que no pot ser objecte de consulta popular allò que constitueix alhora l'objecte d'una reforma constitucional, per a ningú.

Jo estic en contra d'aquesta interpretació, i crec que no és vinculant per als poders públics perquè significa, primer, una interpretació –sobretot– restrictiva del que significa un dret fonamental com és el dret de participació política, però també en els termes del que diu..., de la interpretació més favorable a aquest dret, que és dir que la doctrina del Tribunal Constitucional vincula els poders públics en allò que és, és a dir, l'argument per arribar a una decisió, a un veredict, a un *fallo*, que diríem en castellà. I com que la possibilitat de fer una pregunta no era exactament l'objecte..., sobre el contingut d'una pregunta per part de qualsevol actor legitimat per fer-la no era l'objecte directe d'aquesta sentència, jo crec que aquest argument jurídicament no és vàlid. Ara, cal saber que aquest argument és un argument que s'hi pot oposar.

Dit això..., per tant, en la meua posició es pot preguntar tot. Hem de pensar qui pot preguntar-ho, a qui pot preguntar-ho i com ho pot preguntar. I voldria distingir aquí dos apartats: el que pot fer el Govern central, el Govern d'Espanya, i el que pot fer el Govern de Catalunya.

El Govern d'Espanya –com estic segur que s'ha recordat aquí– disposa de la facultat que li atorga l'article 92 de la Constitució de fer un referèndum no vinculant, amb l'autorització del Congrés, a tota la ciutadania –després destacaré els matisos que cal fer–, i de la competència que li dóna l'article 149.1.32 de la Constitució. Cal tenir una visió –aquesta sí, acotada– del que és un referèndum; és a dir, un referèndum és una consulta popular que convoca el cens electoral i que es fa segons els procediments electorals. Per tant, des del meu punt de vista, el fet d'eixamplar el cens electoral –per exemple, fer-lo de més grans de setze anys i no de més grans de divuit, i incloure, per exemple, els estrangers comunitaris residents– no trauria el fet que efectivament es convoca el cens electoral, i per tant no serviria d'argument per dir que quedem fora de la necessitat d'autorització que exigeix la Constitució.

A qui es pot preguntar? Certament –certament–, es pot preguntar a tota la ciutadania espanyola –certament. Pregunta: es pot preguntar també, en un referèndum consultiu, només a una part d'aquesta ciutadania? Jo crec que sí –jo crec que sí. Aquesta posició ha estat defensada per il·lustres col·legues de posicions tan diferenciades com poden ser el professor de Carreras o el professor Rubio Llorente. Jo crec que es pot preguntar. Només a la ciutadania catalana? També. Jo crec que també es pot preguntar només a la ciutadania catalana. Caldria modificar –o potser ni això– la Llei orgànica de les diverses modalitats de referèndum. Dic «potser no» perquè, en definitiva, tampoc allà hi ha una llista taxativa del que són les diverses modalitats. És a dir, no se'n està dient allà: «Aquestes són les úniques modalitats de referèndum possibles.» Per tant, podrien haver-n'hi altres. I també, si m'ho permeten –perquè si no ho dic, m'explota en una neurona–, és que la màniga ampla que s'ha tingut per interpretar aquesta llei orgànica, fins al punt de fer-ne una reforma contrària a la Constitució per prendre una decisió políticament molt defensable i que jo aplaudeixo, com és ara donar per vàlid un resultat insuficient a la província d'Almeria per acceptar la iniciativa autònoma a Andalusia –i jo ho aplaudeixo políticament–..., doncs, home, posar-nos molt estupènd amb aquesta Llei orgànica de les diverses modalitats de referèndum no seria, a mi em sembla, molt adient.

En tot cas, jo crec que es pot preguntar al poble de Catalunya; es pot preguntar al poble de Catalunya de manera separada, i en tot cas també, òbviament –això és indiscutible–, es podria preguntar a tota la ciutadania espanyola, incloent-hi el poble de Catalunya. Tot això pel que fa referència a la possibilitat que té el Govern central d'intervenir en aquest procediment.

El Govern català pot fer-ho? Jo crec que no té un marc jurídic que per ell mateix li ho autoritzi. Recordem-ho: la Llei 4/2010 va ser recorreguda. S'ha aixecat la suspensió, però està pendent de sentència. No tenim encara una nova llei de consultes. I també voldria aportar una altra dada, un altre referent –que jo no comparteixo, però que també pot ser plantejat. He recordat fa un moment que és possible que el Parlament de Catalunya desenvolupi una iniciativa per promoure la reforma de la Constitució davant les Corts

Generals. Doncs bé, el Consell de Garanties Estatutàries, en el seu Dictamen 15/2010, va manifestar-se respecte a una pregunta que consistia en el següent: «Dóna suport» –més o menys, eh?, no la cito literalment– «vostè al Parlament de Catalunya perquè plantegi una iniciativa de reforma constitucional que aculli el dret del poble de Catalunya a decidir?»

El Consell de Garanties Estatutàries –i tinc un gran respecte per la seva doctrina– va resoldre que una cosa són les competències de l'Estatut, i l'altra la facultat que la Constitució atorga al Parlament de Catalunya. És a dir, o està a la llista de les competències de l'Estatut literalment, o això no és una cosa que sigui matèria sobre la qual el Parlament de Catalunya pugui..., o es pugui desenvolupar un referèndum en els termes de l'article 122. Jo, amb tot el respecte, em permeto discrepar, perquè si hi ha..., a mi em sembla que aquesta distinció entre el que és la facultat que la Constitució –ni més ni menys que la Constitució– atorga al Parlament de Catalunya, i les competències que atorga l'Estatut..., a mi em sembla –i ho dic amb el gran respecte que tinc a aquesta institució– que és una diferència nominalista, i que aquesta diferència nominalista resulta en una interpretació restrictiva –un cop més– del dret de participació, que és un dret fonamental de tots els ciutadans. Ho repeteixo, no estic d'acord amb aquesta doctrina, però també els dic que aquesta doctrina, sens dubte, en la controvèrsia jurídica sortirà, probablement.

Pot haver-hi o no pot haver-hi una llei de transferència o delegació? Sí, podria haver-hi una llei de transferència o delegació. I no m'hi estenc molt més, però és que l'article 150, apartat 2, resulta que és tan ambigu com que diu «sobre matèries de competència de titularitat estatal que per la seva naturalesa siguin susceptibles de transferència o delegació» –punt. Si examinem la doctrina inicial sobre allò que en cap cas podria ser objecte de transferència o delegació, per exemple..., i vull recordar algun article que va escriure el que és probablement el més important dels juristes de dret públic, com és el professor García de Enterría. Deia: «Home, hi ha coses que en cap cas podrien ser susceptibles de transferència o delegació, com és ara tot allò relatiu a la política monetària.» Després resulta que aquesta política monetària ha estat transferida –per cert, jurídicament s'aguanta, el seu raonament–; no una comunitat autònoma, no, sinó a Europa. El que és interessant és recordar com una privació d'aquesta facultat, a més a més, afectava l'article 2 –o sigui, alguna cosa com les atribucions essencials de l'Estat–, i ell entenia que això era una transferència impossible. Dic això perquè allà on hi ha una ambigüitat de la Constitució, els acords polítics poden portar molt lluny si s'aconsegueixen –si s'aconsegueixen–, a aconseguir els resultats jurídicament desitjats.

Per tant, jo crec que –i per acabar– el dret a decidir com a dret a l'autodeterminació no cap a la Constitució, però la Constitució no té clàusules d'intangibilitat, per tant, la Constitució es pot reformar. L'exercici, la realització d'una consulta o referèndum, té serioses limitacions des del punt de vista jurídic, limitacions però que també es poden superar, com em sembla que

he intentat explicar. Però –i acabo ara– no hem d'oblidar una cosa: els canvis de l'arquitectura essencial del dret públic d'un país, i també de l'arquitectura constitucional, arriben i només es construeixen sobre la base política, i, per tant, espero haver traslladat a tots vostès, que són els meus representants, la principal responsabilitat. És a dir, en altres paraules: si us plau, no donin a la Constitució les culpes que no té; és un problema polític, i o té una solució política, o la Constitució i el constitucionalisme hi podran fer molt poc.

Moltes gràcies.

La presidenta del Parlament

Moltes gràcies a tots dos. I comencem ara pels grups parlamentaris, i en primer lloc té la paraula, en nom d'Esquerra Republicana de Catalunya, la il·lustre senyora Gemma Calvet. Teniu cinc minuts, que després podem... (*Veus de fons.*) O una mica més, no passa re.

Gemma Calvet i Barot

Gràcies, presidenta. Bonjour monsieur Taillon, bienvenu à notre Parlement, pour notre groupe c'est vraiment une belle contribution votre présence ici, après tout le travail que vous avez fait dans votre carrière, dans sa contribution sur le développement du droit de décision, le droit de choisir. Pour nous ce n'est pas innocent ces deux nomenclatures, parce que peut-être sont les deux membres du voie du train de la démocratie, et c'est pour cela que l'on veut vous poser des questions vraiment complexes, pour faire un résumé dans votre réponse, la première est: quelle leçon avez-vous appris de tout ce long processus que vous nous avez raconté, politique, normatif et même juridictionnel. Quelle leçon vous avez appris pour notre utilité maintenant ici? Parce que vous connaissez bien notre moment politique, vous connaissez que nous ne sommes pas une récente démocratie comme vous, notre histoire ancienne est très liée dans l'ancienne Europe, avec beaucoup de choses positives, mais aussi beaucoup de pierres très dures. Je crois que la fraîcheur de votre discours juridique ce n'est pas une contribution que nous avons ici dans notre expérience constitutionnelle, parce que notre histoire récente n'est pas démocratique, nous venons d'une récente dictature.

C'est pour cela que je vous demande pour votre leçon. Qu'est-ce que nous pouvons faire ici, dans notre contexte très différent pour aller au-delà de la situation que l'on trouve ici. Surtout à propos de la question de la clarté de la question. Parce que notre mois de décembre sera au niveau historique transcendent pour la décision de la question que l'on peut poser au peuple catalan. C'est pour cela: que veut dire clarté?, ça veut dire parler clair?, ça veut dire que les gens comprennent clairement quelle est la question. Quelle est la demande de la politique vers le peuple, alors, la question est le mandat démocratique c'est de mettre les choses très claires en place pour que le peuple puisse dire oui ou non, et donc, quel est le problème avec la parole «indépendance»? C'est clair la parole indépendance, c'est la plus claire, ça c'est la question que je vais vous poser ici.

L'autre question c'est la tension entre ordre juridictionnel et dimension démocratique, parce que la démocratie est toujours en mouvement, le principe démocratique c'est toujours dynamique, et les lois c'est statique, et les tribunaux ce sont des personnes, et comme vous l'avez bien exposé, avec notre modèle constitutionnel, les personnes se sont décidées pour le domaine politique, pourtant c'est le sac qui est fermé, comment entre la lumière de la démocratie dans les tribunaux? Il faut aller au-delà de cette tension, et alors il faut réviser les pouvoirs juridictionnels sur le Parlement catalan, par exemple, parce que vous savez nous avons les deux résolutions, une résolution, la plus importante, la première qui est un recours devant le Tribunal Constitutionnel. Je vous remercie de faire une réflexion autour de ces questions...

(Traducció.)

Bon dia, senyor Taillon, benvingut al nostre Parlament. Per al nostre grup, la seva presència aquí és una bonica aportació, per tota la feina que ha fet en la seva carrera, per la seva contribució al desenvolupament del dret a decidir, el dret a escollir. Per nosaltres, aquestes dues denominacions no tenen res d'innocents, perquè possiblement són les dues parts de la via del tren de la democràcia. I aquest és el motiu pel qual volem fer-li preguntes realment complexes, per tal que ens les pugui respondre resumidament.

La primera és: quina lliçó n'ha tret, de tot aquest llarg procés que ens ha explicat, polític, normatiu, i, fins i tot, jurisdiccional? Quina lliçó n'ha tret que ens pugui ser útil avui aquí? Com que coneix bé el nostre moment polític, sap que no som una democràcia recent com vostès; la nostra història antiga està molt relacionada amb l'antiga Europa, amb moltes coses positives, però també amb moltes pedres molt dures. Crec que la frescor del seu discurs jurídic no és del tipus de contribució de la qual nosaltres gaudim aquí en la nostra experiència constitucional, perquè la nostra història recent no és democràtica, sinó que venim d'una dictadura recent.

Aquest és el motiu pel qual li pregunto per la lliçó que ha après. Què podem fer nosaltres aquí, en el nostre context –tan diferent–, per desencallar la situació actual? Sobretot, respecte a la qüestió de la claredat de la pregunta, perquè aquest mes de desembre serà transcendental, des del punt de vista històric, per la decisió sobre la pregunta que es pot plantejar al poble català. Per aquest motiu, em pregunto: què vol dir «claredat»? Vol dir parlar clar? Vol dir que la gent entengui clarament quina és la pregunta, què demana la política al poble? Llavors, la qüestió és: el mandat democràtic implica plantejar les coses ben clarament per tal que el poble pugui dir «sí» o «no»? Per tant, quin problema hi ha, amb la paraula «independència»? La paraula «independència» és clara, és la més clara. Aquesta és la pregunta que li vull plantejar.

L'altra qüestió és la tensió entre l'ordre jurisdiccional i la dimensió democràtica, perquè la democràcia sempre està en moviment, el principi democràtic sempre és dinàmic, mentre que les lleis són estàtiques, i els tribunaux són persones, i, com vostè ha explicat molt

bé, les persones les ha decidit l'àmbit polític. És una bossa tancada. Com entra la llum de la democràcia en els tribunaux? Cal superar aquesta tensió i cal revisar els poders jurisdiccional sobre el Parlament català, per exemple, perquè, com sap, tenim dues resolucions. Una, la més important, la primera, és un recurs davant del Tribunal Constitucional.

Li agrairia que fes una reflexió entorn d'aquestes dues qüestions.

Gràcies, doctor Arbós, per la seva exposició. Jo li volia plantejar dues qüestions vinculades a les afirmacions que vostè ha fet i que a més a més ja havia exposat en moltes conferències –i mai ha eludit un pronunciament clar, cosa que és d'agrair en els moments que s'estan vivint.

Quan en la primera part del seu axioma jurídic vostè planteja que la consulta no seria constitucional ara mateix, en l'actual marc, per impediment explícit de l'article 2 de la Constitució, que es refereix a la integritat territorial de l'Estat, jo aquí vull fer-li una pregunta jurídica, que seria com conciliar l'article 1 de la Constitució, que com a valor inspirador de l'ordenament jurídic estableix el pluralisme polític..., vinculat a aquest incontestable article 2, que com bé ens han explicat aquí els constituents, va ser imposat en un context de Transició per l'ordre militar espanyol –i això ens ho han vingut a explicar senyors de la talla del senyor Roca Junyent i molt recentment el professor González Casanova.

Per tant, és possible fer un judici de valor jurídic fent una abstracció tan absoluta del context en què es va aprovar la Constitució espanyola, on hi ha un article vinculat a la integritat territorial de l'Estat que ha estat dimanant d'aquest context de superació d'una dictadura? Es podria exigir al dret o a la interpretació jurídica una certa generositat jurídica a l'hora d'incardinar aquest article 2 en aquell context legislatiu i en aquesta vinculatorietat evolutiva de l'eina constitucional vinculada per l'article 1 de la Constitució espanyola?

Dit això –dit això–, i aquesta és una pregunta molt clara, l'atenció que vostè introdueix en el fet de reclamar el dret a decidir vinculat a un qüestionament del dret material que encabeix..., vinculat al dret a l'autodeterminació, clar, aquí ens trobem que el nom no fa la cosa. És a dir, el dret a l'autodeterminació va ser bastit jurídicament en contextos on les confrontacions eren militars. Actualment, sortosament, estem vivint confrontacions democràtiques, a Europa especialment, l'Europa d'avui –no el cas de Kosovo, que m'hi vull referir amb posterioritat.

Per tant, si ara la confrontació es tradueix en termes jurídics, en termes democràtics..., i li vull posar un exemple claríssim d'aquesta confrontació, perquè sempre es parla de la sentència del pla Ibarretxe. El president del Govern basc, el senyor Ibarretxe, quan va impulsar el pla Ibarretxe i després va ser degudament contestat pel Tribunal Constitucional, el context en aquell moment era una Llei de partits polítics impulsada per una majoria absoluta del Partit Popular, amb una il·legalització d'un partit polític del Parla-

ment Basc i amb una querella criminal contra la Mesa del Parlament basc en aquells moments. Jo treballava en el Govern Basc en aquell moment. Li puc assegurar que allò era confrontació, absoluta confrontació. Els membres de la Mesa havien estat víctimes del terrorisme, i estaven sent víctimes d'eines de l'Estat amb querelles criminals. Imaginin-se vostès aquests contextos de confrontació, per no poder fer una anàlisi una mica més àmplia de mires des del punt de vista de la vinculatorietat que aquella sentència, en aquell context, ens mereix avui en el nostre context d'ara, on no hi ha violència, on hi ha un plantejament democràtic, i on hi han hagut unes eleccions i unes majories parlamentàries claríssimes.

És a dir, no estem en un estat normal des del punt de vista democràtic, i aquesta normalitat, en aquell context i en el d'ara, ha d'estar connectada als judicis que des de l'àmbit constitucional es puguin fer sobre què és fer bé les coses, i aquesta autoexigència del rigor jurídic, de fer bé les coses, de respectar les regles del joc, l'hem d'introduir també en els contextos legislatius i en els contextos polítics en els quals estem vivint.

Per això jo li pregunto si creu que hauríem, ara mateix, de plantejar-nos una revisió i una exigència, des del punt de vista dels àmbits jurídics, a l'Estat i al Tribunal Constitucional, de generositat històrica i de generositat jurídica a l'hora de fer del dret una eina de funció social i no de més confrontació, perquè sigui «dret a decidir» o sigui «dret a l'autodeterminació», la història de Catalunya i el moment polític actual es mereixen que puguem sortir d'aquest moment amb una idea on el dret a vot, que es va conquerir, i li poso l'exemple..., en el moment en què es va abolir l'esclavatge als Estats Units, el gran debat era: «S'està abolint l'esclavatge, o se'ls estan donant els drets civils a la població afroamericana?» I aquell debat es va superar. Va ser molt més tard, i fins ara, que no s'han aconseguit els drets civils. Nosaltres parlem del dret a decidir la possibilitat de ser independents, la secessió serà un altre procés, i de vegades em fa l'efecte que es confonen aquests plantejaments.

Gràcies.

La presidenta del Parlament

Té la paraula ara, en nom del Grup Socialista, el senyor Ferran Pedret.

Ferran Pedret i Santos

Gràcies, presidenta.

Monsieur Taillon, je veux vous remercier votre présence ici aujourd'hui en représentation du Parti des Socialistes de la Catalogne, comme vous savez nous sommes aussi des ardents défenseurs du fédéralisme, c'est pour ça que je vais vous poser certaines questions, je vais passer au catalan, per économie du temps, eh?, alors, comme c'est une langue romane vous n'aurez pas des problèmes.

(Traducció.)

Senyor Taillon, li vull agrair la seva presència avui aquí en nom del Partit dels Socialistes de Catalunya. Com ja sap, nosaltres també som fermes defensors del federalisme, i aquest és el motiu pel qual li faré algunes preguntes. Passaré a parlar en català per estalviar-nos temps, d'acord? Com que és una llengua romànica, no tindrà cap problema.

La qüestió que ens preocupa als Socialistes de Catalunya és quin és..., el marc en el qual es desenvolupi qualsevol solució política a la situació que viu Catalunya. Hem expressat una i altra vegada que nosaltres creiem que tota solució a la situació que viu actualment Catalunya ha de passar necessàriament per un acord, i hem posat constantment com a referents el cas del Regne Unit amb Escòcia i el cas del Canadà amb relació al Quebec. Ens sembla que ha de ser així perquè, tant des d'un punt de vista de la proximitat històrica de les decisions que se sotmeten a consideració del poble del Quebec o del poble escocès, com també des del punt de vista del context polític i social en què es desenvolupen aquests processos, són els únics que ens poden servir de referència, són els únics que voldríem que ens servissin de referència també, eh? –també ho podem expressar d'aquesta manera.

En aquest sentit, ens ha interessat força, i ens agradaria que hi aprofundís –perquè sovint a Catalunya hi ha una visió, diguem-ne, idíl·lica respecte al procés quebequès–..., ens agradaria que ens expliqués amb més profunditat del que ha fet fins ara –que ho ha fet, eh?– la conflictivitat jurídica i política al voltant dels dos referèndums, perquè entenem que res del que es va fer al Quebec es va fer en absència d'una forta controvèrsia no només jurídica, no només situada en el pla teòric, sinó també relacionada amb la realitat social i política del Quebec.

Ho diem perquè a nosaltres ens sembla que cal de tot punt fer respectar el principi democràtic, però que aquestes consultes difícilment són una festa de la democràcia –com s'acostumen a titllar habitualment les eleccions– perquè tenen, efectivament, en termes de costos socials i polítics, un efecte important, que jo crec que en la societat quebequesa encara es pot constatar. I, per tant, ens agradaria que ens expliqués com la gestió més o menys afortunada de les discrepàncies jurídiques o d'enfocament polític té uns efectes o uns altres, no només a mitjà termini, sinó que em refereixo també respecte a la possibilitat de gestionar el procés amb una certa normalitat democràtica, amb una certa qualitat.

Després, ens resultava interessant la reflexió que feia al voltant de la possibilitat existent de conciliar, i no pas necessàriament contraposar, el principi democràtic i el de legalitat. Perquè nosaltres, que estem absolutament convençuts que la realitat social és, efectivament, creadora de dret, també estem absolutament convençuts que aquesta realitat social difícilment és creadora de dret en períodes de temps tan curts com un o dos anys. I em sembla que això és una anàlisi que és constatable veient els antecedents històrics de gairebé qualsevol canvi transcendent en la realitat jurídi-

ca. Per tant, ens ha interessat molt –quelcom que hem anat seguint i hem anat llegint en tota la doctrina i la literatura jurídica que s'ha produït al voltant del cas quebequès– la qüestió de l'obligació constitucional de negociar de bona fe.

Nosaltres, hi insisteixo, hem estat molt fermes defensors, i seguim sent molt fermes defensors, de la necessitat d'un acord. I, per tant, el que plantejem és que aquest acord és molt desitjable que es produeixi *a priori* d'un procés de consulta als ciutadans i les ciutadanes de Catalunya sobre el seu futur polític, perquè ens serveixi d'alguna cosa l'experiència que vostès han tingut al Quebec o l'experiència que s'està produint a Escòcia. Ho dic perquè vostè plantejava –i crec que amb tota la raó del món– la poca conveniència de canviar les regles de joc després que s'hagués jugat la partida, és a dir, en el moment posterior a un escrutini –sobre el referèndum quebequès.

Nosaltres en això hi estem absolutament d'acord. El que voldríem és que l'acord polític inclogués no només la qüestió sotmesa a consideració dels ciutadans i les ciutadanes, i efectivament l'instrument jurídic a través del qual fer-ho possible, i efectivament també la data, sinó també qüestions tan essencials de conèixer *a priori*, amb un vel d'ignorància respecte a un hipotètic resultat del referèndum o consulta, com puguin ser el quòrum necessari per a la validesa d'un resultat; les majories necessàries perquè prosperi, diguem-ne, en aquest cas, l'opció de la secessió, i també una cosa que ens sembla raonable plantejar, que és cada quan es pot plantejar una qüestió com aquesta –perquè no es pot sotmetre una societat a la tensió permanent d'estar preguntant cada any sobre aquesta qüestió.

I ens sembla també –i ens agradaria saber la seva opinió– que la qüestió del quòrum necessari per a la validesa de la consulta i la majoria necessària estan íntimament relacionades, en el sentit que si un posa un quòrum de participació molt alt és més raonable rebaixar la majoria necessària, i certament a la inversa.

Tot això és el que nosaltres voldríem que es pogués acordar, i creiem que en el fons tot es redueix a una qüestió de voluntat política en el nostre context, que constatem, efectivament, que no existeix; i que creiem que és un procés de negociació política el que ha de fer canviar aquesta circumstància –aquesta circumstància que no existeixi voluntat política.

Al senyor Arbós, evidentment, també li vull agrair molt la seva intervenció, que ha estat també molt clara, molt ben esquematitzada, fins al punt que, diguem-ne, la professió docent, doncs, es nota també. (*L'orador riu.*) Però li volíem plantejar el següent. D'entrada, l'opinió consultiva que va evacuar la Cort Internacional de Justícia sobre la Declaració d'independència relativa a Kosovo –no «de Kosovo», sinó «relativa a Kosovo», que em sembla que és un matís important, perquè la Cort Internacional de Justícia s'encarrega prou de fer-ho notar– és una opinió que expressament manifesta que no es pronuncia sobre l'existència d'un dret a la lliure determinació respecte d'un estat constituït, precisament per les dificultats que expressava vostè en relació amb la Resolució 2625

de l'ONU i la manera en què formula aquest dret a la lliure determinació.

Li he de dir que, evidentment, estic d'acord amb vostè en el fet que nosaltres no ens trobem en un cas de descolonització ni de ser un poble, diguem-ne, oprimat, que no pugui participar del govern comú sense discriminacions per raó d'ètnia, religiosos i etcètera, que és al que fa referència la Resolució 2625. Però també és veritat –i això ha donat peu al fet que hi hagi una certa doctrina respecte a això– que aquesta Resolució 2625 de l'ONU, en la part del text que exclou que res del que s'hagi dit anteriorment a aquella resolució es pugui interpretar en el sentit que suposi un menyscament respecte a la integritat territorial dels estats ja constituïts, el que diu és, respecte dels estats ja constituïts –ho estic citant de memòria i per tant és imprecís, però...–, que permetin als seus ciutadans participar en el govern comú, sense discriminacions, però també que respectin el dret a la lliure determinació. I és en aquest sentit que una part de la doctrina desenvolupa la idea del dret a l'autodeterminació en la vessant externa i el dret a l'autodeterminació en la vessant interna, no?, expressat aquest dret a la lliure determinació en el moment constituent –traduint-ho als nostres termes, en el moment de fer la constitució o de fer els estatuts–; i aquí ho porta a l'extrem de dir: i també en cada moment en què elegim els nostres representants i, diguem-ne, expressem la nostra voluntat política comuna.

És per aquí –és per aquí– que els socialistes entenem que la situació política catalana actual requereix una solució basada en el principi democràtic, perquè en l'exercici d'aquest continuat dret a la lliure determinació, diguem-ne, ja constituïts, hi ha hagut una majoria política, expressada al Parlament de Catalunya, que exigeix que pugui haver-hi una consulta sobre el futur polític de Catalunya.

I m'agradaria que pogués donar la seva opinió o el seu parer respecte a aquesta interpretació, perquè entenem que és aquí on rau el problema, no?, que és..., independentment del que manifesti la nostra Constitució respecte a la qüestió de la integritat territorial, és veritat que és una Constitució que consagra el pluralisme polític, on totes les opcions polítiques han de ser possibles. També és veritat que s'han de fer possibles a través dels mecanismes previstos a les lleis –a l'Estatut i a la mateixa Constitució–, però entenem que ha de ser perfectament possible donar una solució política que permeti als catalans i les catalanes, doncs, pronunciar-se sobre el seu futur.

Vostè n'ha apuntat algunes. A nosaltres ens sembla que el Parlament de Catalunya –i el debat públic català– està en excés preocupant-se per disquisicions jurídiques sobre quina és la millor via –si directament l'article 92 de la Constitució, si la transferència a través del 150.2, si la Llei de consultes, etcètera–, però ens sembla que, efectivament, és una qüestió més d'anar al rovell de l'ou i a la qüestió de la voluntat política de complir amb el que creiem que és el mandat constitucional de pluralisme polític.

I per últim –perquè no he deixat de fer-ho a gairebé tots els compareixents–, vostè creu que aquest dret a

decidir dels catalans i les catalanes quedaria igualment exercit amb un referèndum de reforma constitucional –per exemple, en un sentit federal– en què els catalans i les catalanes, òbviament, es pronunciarien, juntament amb tots els ciutadans i ciutadanes d'Espanya? És més, creu que aquell mecanisme que preveuen alguns països federals que els processos de reforma constitucional no s'hagin d'aprovar només en el comú del cos electoral, sinó també en cadascuna de les parts federades, té algun tipus de virtut en les circumstàncies i en el context en què estem parlant?

I ho deixaria aquí per no estendre'm més del necessari.

Gràcies.

La presidenta del Parlament

Té la paraula a continuació el senyor Jaume Bosch, en nom d'Iniciativa Verds - Esquerra Unida i Alternativa.

Jaume Bosch i Mestres

Gràcies, presidenta. Començo agraint al professor Taillon i al professor Arbós les seves aportacions. Jo tinc tres comentaris o tres preguntes per a cada un de vostès, en principi diferents, independentment del fet que vostès vulguin comentar-les –les altres– també.

Per al professor Taillon. Els grups contraris al dret a decidir a l'Estat espanyol, el PP i el PSOE, els dos grans partits estatals que neguen el dret a decidir del poble de Catalunya, utilitzen normalment l'argument que el dret a decidir no existeix i que el dret a l'autodeterminació està reservat, com s'ha comentat abans aquí, a països sotmesos a una situació colonial o de manca de drets. Nosaltres acostumem a dir que, més enllà del títol que li posem al dret, nosaltres el que voldríem és fer el mateix que ha pogut fer el poble del Quebec i que farà el poble d'Escòcia. Per tant, un mica quin dret ha exercit –en part ja ho ha explicat vostè, perquè s'ha referit amb normalitat al terme de «dret a decidir»– el poble del Quebec quan ha votat dues vegades.

Afegeixo un comentari que m'ha semblat interessant, perquè vostè m'ha semblat entendre que fonamentava en part el tema de la capacitat o el dret a decidir del poble del Quebec fins i tot en diversos referèndums que hi han hagut al Canadà, fins i tot d'àmbit de tot l'Estat o específics, en què s'han mostrat, d'alguna manera, fins i tot opinions diverses entre el Quebec i altres parts de l'Estat del Canadà. Per exemple, a Catalunya tenim la referència que, clar, el poble de Catalunya ja va votar als anys trenta el referèndum del seu Estatut, el va tornar a votar l'any 79, l'ha tornat a votar l'any 2006, però fins i tot en un referèndum com el de l'entrada d'Espanya a l'OTAN hi va haver una clara diferència entre els resultats a Catalunya, que van ser que no, i els resultats a tot l'Estat, que van ser que sí. Doncs, em sembla que..., m'ha semblat veure uns certs paral·lismes amb la situació que vostè descrivia.

Una segona qüestió que m'interessava plantejar-li era: he llegit que, després del segon referèndum, en diversos

moments el Govern del Canadà ha intentat aportar al Quebec algunes millores o solucionar algunes reivindicacions per intentar donar resposta a algunes de les coses que segurament havien portat que es fes el referèndum. Per exemple, he llegit que s'ha autoritzat que el Quebec tingui representació directa a la UNESCO o altres coses d'aquest tipus. Això no soluciona, evidentment, el problema de fons, però com que aquí vivim una situació en què com més demanem el dret a decidir, pitjor ens tracta l'Estat espanyol, no sé si això també s'ha donat al Canadà o, pel que jo he llegit, més aviat hi ha hagut un intent d'apaivagar els problemes intentant donar respostes a algunes reivindicacions específiques.

La tercera: m'agradaria gairebé fer-li una proposta. Vostè ha parlat de les controvèrsies i els problemes que han viscut en tot aquest procés i que continuen existint, i és evident que existeixen, encara que la proposta seria que jo li canviï radicalment demà el Tribunal Suprem del Canadà pel Tribunal Constitucional espanyol. És una broma, eh? Però, en tot cas... (*Veus de fons. L'orador riu.*) Un desig, ho és. Una broma, també. En tot cas, ho dic perquè, clar, quan vostè explica això, que té tota la raó d'explicar-ho i que ho hem anat seguint, a nosaltres ens continua despertant una situació que, malgrat aquests problemes..., aquí tenim una situació en què ens hem trobat amb un Tribunal Constitucional que ha bloquejat totes les sortides.

Al professor Arbós, que la veritat és que la seva intervenció crec que ens ajuda a completar un dels objectius d'aquesta comissió d'estudi, que és precisament definir vies per exercir el dret a decidir, un comentari que donaria molt de si, però que..., li faig una referència. Vostè coincideix que, segurament, el fet que el Tribunal Constitucional l'any 2010 no acceptés la voluntat expressada pel poble de Catalunya en el referèndum està en l'origen de l'increment de les tensions, i fins i tot del procés que estem vivint? El professor Taillon parlava del fet que fins i tot en alguns casos hi ha jutges que s'atreveixen a decidir coses en contra de la voluntat popular. Nosaltres en vam tenir un cas molt clar amb el tema del Tribunal Constitucional.

La segona qüestió és que jo recordo un article seu de deu fer ja més d'un any, que vostè hi parlava de la necessitat de, davant d'un procés en què la legalitat complica les coses, omplir-se de legitimitat. Jo aquesta idea la comparteixo totalment. Llavors, en aquest sentit, li pregunto: més enllà del fet que sabem quina serà, previsiblement, la resposta que pugui donar el Congrés dels Diputats a una petició formal de celebrar el referèndum –per exemple, a través de l'article 150.2, o, en el seu cas, fins i tot la hipotètica de l'article 92–, vostè creu que sol·licitar formalment al Congrés dels Diputats la celebració d'un referèndum ajuda a donar legitimitat a aquest procés de voluntat d'exercir el dret a decidir?

I la tercera –aquesta, si no me la vol respondre no me la respongui, perquè potser accepto que és més política que jurídica, eh?, però... És a dir, vostè ha parlat de la perspectiva –que està oberta– de la possibilitat de reformar la Constitució, i que no hi ha cap límit en aquesta reforma. Vostè creu que una reforma de la

Constitució en sentit suposadament federal, però que no impliqués la modificació, per exemple, dels articles 1 i 2 de la Constitució, i reconegué el dret digues-ne de l'autodeterminació o el dret a decidir a un poble com Catalunya, o podríem parlar del País Basc, podria suposar la finalització del conflicte que estem vivint? O simplement seria ajornar-lo fins a la propera, diguéssim?

La presidenta del Parlament

Té la paraula, en nom del Grup Mixt, el senyor Quim Arrufat.

Quim Arrufat Ibáñez

Gràcies. Merci, et désolé d'être arrivé en retard à votre exposition, de toute façon j'ai pu écouter quand même la moitié, et ça m'a plu énormément que vous parliez, parce que ici on ne le fait jamais, on ne le fait pas parce qu'en fait l'histoire qui nous précède n'est pas un motif dont on est très fiers.

Vous avez fait référence au passé démocratique du Canada, les antécédents qui ont précédé la base sur laquelle est basée aussi la légitimité du referendum au Québec. Vous avez cité en fait deux années, qui sont 1898 d'un côté, c'était le referendum sur les boissons alcooliques, mais si on fait le parallélisme avec l'Espagne, ici c'était l'année où l'Espagne perdait trois colonies après des dizaines d'années de guerre et de morts.

Et vous avez parlé aussi de 1942, le referendum sur le service militaire, pendant qu'en Catalogne on venait d'une défaite d'un million de morts après une lutte longue contre le fascisme, contre un fascisme qui était aussi nationaliste espagnol qui a ouvert une période de quarante ans de dictature, après laquelle on a rédigé une constitution, on ne dirait pas du nationalisme, mais qui est paranoïaque avec l'unité territoriale de l'Espagne. Ce qui fait que la séquence historique qui nous précède est très différente dans un cadre et dans l'autre.

Ça c'était seulement une réflexion que je veux faire, mais j'ai trois petites questions qui sont en fait de la curiosité d'en savoir un peu plus: quelle était exactement l'idée cachée sur la souveraineté association, c'est une sorte d'État libre dans une sorte de Commonwealth, ou qu'est-ce qu'il y avait de caché, parce que, est-ce que la formulation de souveraineté-association était aussi clé pour avancer dans la formulation du referendum, aurait été claire la parole utilisée ou le concept qui se cachait derrière.

La deuxième question c'était, probablement vous l'avez dit, je n'ai pas dû être assez attentif, la question du referendum dans la première formulation c'était souveraineté-association, dans le deuxième cas, la même question était posée de manière différente, quelle évolution avait eu... parce que vous savez que cette semaine-ci, la prochaine on est en train justement de discuter la question du referendum, on discute, on ne sait pas si on pourra organiser ou célébrer, mais en tous cas on avance. Et une question plutôt politique puisque tous ceux qui sont intervenus jusqu'à

maintenant sont avocats ou ont étudié le droit, et moi non. Je m'intéresse plutôt au côté politique, désolé, mais vingt ans après le dernier referendum, quelle est la situation qui se vit au Québec par rapport à la possibilité de convoquer un nouveau referendum, y-a-t-il des possibilités de le re-convoquer? Est-ce que la démocratie a changé? Est-ce qu'on a peur d'en convoquer un troisième?, et qu'il soit le dernier?, le dernier, la troisième défaite, le dernier à être convoqué.

(Traducció.)

Gràcies, i lamento haver arribat tard a la seva exposició. De tota manera, n'he pogut escoltar la meitat i m'ha agradat molt que en parlés, perquè aquí no es fa mai, perquè, en realitat, la història que ens precedeix no és un motiu del qual sentir-se gaire orgullosos.

Ha fet referència al passat democràtic del Canadà, als antecedents que han precedit la base sobre la qual es basa la legitimitat del referèndum al Quebec. De fet, ha esmentat dos anys. D'una banda, el 1898, el referèndum sobre les begudes alcohòliques; però si es fa un paral·lisme amb Espanya, l'any que Espanya va perdre tres colònies després de desenes d'anys de guerra i morts.

I també ha parlat de 1942, del referèndum sobre el servei militar, mentre que a Catalunya s'acabava de produir una desfeta amb 1 milió de morts després d'una llarga lluita contra el feixisme, contra un feixisme espanyol tan nacionalista que va obrir un període de quaranta anys de dictadura, després del qual es va redactar una Constitució que no podríem catalogar de nacionalista, però que sí que té un caràcter paranoic respecte a la unitat territorial espanyola. Això fa que la seqüència històrica que ens precedeix sigui molt diferent en un marc i en l'altre.

Això només és una reflexió que vull fer, però tinc tres petites preguntes que són resultat de la curiositat de voler-ne saber una mica més. Quina era exactament la idea que s'amagava darrere del concepte de «sobirania-associació»? Era una mena d'estat lliure dins d'una mena de Commonwealth, o hi havia alguna cosa oculta? Ho dic perquè no sé si la formulació de «sobirania-associació» també era clau per avançar en la formulació del referèndum, o si havia estat clara la paraula utilitzada o el concepte que s'amagava al darrere.

La segona qüestió –segurament vostè ja l'ha esmentada i jo no hi he estat prou atent– és la pregunta del referèndum. En la primera formulació era «sobirania-associació», i en el segon cas s'havia formulat la pregunta de forma diferent. Quina evolució havia tingut. Perquè, com sap, la setmana que ve, la vinent, es discutirà precisament la pregunta del referèndum. No se sap si es podrà organitzar o celebrar, però, en qualsevol cas, avancem.

I una qüestió més aviat política, perquè tots els que han intervingut fins ara són advocats o han estudiat dret, i jo no –a mi m'interessa més la vessant política, em sap greu. Però, vint anys després del primer referèndum, quina és la situació política que es viu al Quebec respecte a la possibilitat de convocar un nou referèndum? Hi ha possibilitats de tornar-lo a convocar? Ha canviat

la democràcia? O hi ha por de convocar-ne un tercer i que sigui l'últim? L'últim i la tercera derrota, l'últim a convocar-se.

I respecte al senyor Xavier Arbós, moltes gràcies per tota l'explicació. En realitat, és vostè l'enèsim –ja ho ha dit vostè, eh?– constitucionalista que passa i explica que el problema és polític i que no és jurídic, no?, i llavors, dins del fet que no sigui polític i sigui jurídic, doncs, explica diferents versions de com seria possible dins de les possibilitats jurídiques..., quins camins es podrien recórrer, però que tots acaben xocant contra el fet de l'acord polític: on no hi ha majories polítiques per decidir canvis constitucionals, no n'hi haurà, de canvis constitucionals –com és lògic–, en el país que és propietari de la Constitució.

Però sí que m'ha preocupat, exactament, una afirmació que ha fet. M'ha preocupat –en tot cas, no política, eh?, sinó estrictament jurídica–: la Llei de consultes és possible que no serveixi per convocar una consulta, en tant que el cens electoral, aquell que defineix què és un referèndum, i per tant fa la partida de les lleis que fan referència als referèndums, està inclòs, encara que s'ampliï per a baix o per dalt, dins del cos de gent que anirà a votar, no?, el cos electoral oficial, el cens electoral oficial, i que per tant això pugui invalidar...

Aquest és un argument que ja hem sentit a la ponència, i que m'agradaria saber exactament si creu..., això, en definitiva, no només per aquesta raó, però si creu que una Llei de consultes formulada d'acord amb la llei, d'acord amb la Constitució, d'acord amb l'Estatut, amb el que es té competència per fer, pot arribar a servir –fent vistes grosses, òbviament, però pot arribar a servir– fent lectures –vostè parla sempre de lectures restrictives que es fan o que malauradament es fan en determinats..., doncs, el contrari no sé com es deu dir, lectures «àmplies» o «flexibles», etcètera–..., si amb lectures flexibles podria ser possible que la Llei de consultes servís.

Moltes gràcies.

La presidenta del Parlament

Finalment, en nom del Grup Parlamentari de Convergència i Unió, té la paraula l'il·lustre senyor Oriol Pujol.

Oriol Pujol i Ferrusola

Sí, bona tarda. Bonsoir, vraiment, je ne suis pas francophone, il faut dire qu'il y a une fracture ici en Catalogne, il faut se rappeler ça, c'est une fracture très curieuse, qui a changé vraiment et complètement à l'anglophone. Je suis plus anglophone que francophone, je parle français comme les Africains, parce que je l'ai appris en Afrique. Mais il y a de petits gestes de sympathie et d'identité chez vous, et je voudrais dire quelques paroles en français.

Avant tout, il faut dire que nous sommes dans une commission d'étude du droit à choisir, j'aimerais toujours rappeler que dans ce parlement nous sommes sept groupes politiques, sept. Ici, il y a deux groupes

qui ne sont pas là. Ils ne sont pas présents parce que, quelqu'un l'a déjà dit avant, il y a des gens ici qui pensent qu'il n'y a rien à étudier. C'est gros, c'est grand ça ! Ils ne sont pas là.

Mais cette commission est une commission d'étude du droit à choisir, et nous sommes vraiment heureux de vous avoir ici vous professeur Arbós, et vous-même vraiment du Québec.

Nous parlons toujours de la légalité et du dialogue que l'on va choisir pour faire cela, toujours. Il y a deux paroles qui sont sacrées: légalité et dialogue.

Et il faut regarder que nous sommes toujours à observer l'Écosse et aussi le Québec, mais ce n'est pas pareil le Québec. Parce que nous n'avons pas le Canada, l'Espagne ce n'est pas le Canada. Et il y a des questions qu'a formulées par exemple Esquerra Republicana, entendant que si la parole Indépendance doit être ou pas dans la question. Bon, on doit discuter de cela, mais on va écouter votre opinion. Sur vos plaques de voitures, vous avez: «Je me souviens.» On a besoin de ça, on cherche ça, dans notre plaque, on cherche ça. (L'orador mostra un adhesiu amb el logotip de la Unió Europea i «CAT» escrit a sota.) Ce n'est pas: «Je me souviens», la différence je crois qu'elle est claire. (L'orador dona l'adhesiu a Patrick Taillon.)

Et il y a une autre différence vraiment claire, vous avez la France, avant tout vous avez la France avec la langue, nous on a aucune personne au monde, aucune. Et c'est pour ça que je veux vous dire que, bon, en défense de ma langue, le catalan, je vais continuer avec ma langue, le catalan.

(Traducció.)

Bona tarda. Certament, no sóc francòfon. Cal dir que aquí, a Catalunya, hi ha una fractura. Cal recordar-ho. És una fractura molt curiosa, s'ha canviat molt i completament cap a l'anglofonia. Jo sóc més anglòfon que no pas francòfon i parlo francès com els africans perquè el vaig aprendre a l'Àfrica. Però al seu país hi ha petits gestos de simpatia i d'identitat, i voldria dir algunes paraules en francès.

Abans de res, cal dir que ens trobem en una Comissió d'Estudi del Dret a Escollir i m'agradaria recordar que en aquest Parlament som set grups polítics –set. Aquí, hi ha dos grups que avui no hi són. No estan presents perquè, tal com algú ja ha dit, hi ha gent que pensa que no cal estudiar res. Això és gros! No hi són presents.

Però aquesta comissió és una Comissió d'Estudi del Dret a Escollir i estem realment contents de tenir-los aquí, professor Arbós, i a vostè, realment, del Quebec.

Sempre parlem de la legalitat i del diàleg que s'escolliran per fer això –sempre. Hi ha dues paraules que són sagrades: «legalitat» i «diàleg». I cal tenir en compte que sempre hem d'observar Escòcia i el Quebec, però no som com el Quebec. Perquè nosaltres no tenim el Canadà, Espanya no és el Canadà. I hi ha preguntes que ha formulat, per exemple, Esquerra Republicana, en el sentit de si la paraula «independència» ha d'aparèixer o no a la pregunta. Cal discutir aquesta qüestió,

però escoltarem la seva opinió. A les matrícules dels cotxes, vostès hi posen: «Jo me'n recordo.» (L'orador mostra un adhesiu amb el logotip de la Unió Europea i «CAT» escrit a sota.) Aquí hi veiem això, hi tenim això. A la nostra matrícula, hi tenim això. No és: «Jo me'n recordo.» Crec que la diferència és clara. (L'orador dona l'adhesiu a Patrick Taillon.)

I hi ha una altra diferència realment clara: vostès tenen França. Abans de tot, tenen França, amb la llengua, la identitat... Nosaltres no tenim ningú. (Pausa.) Ningú. I és per això que els vull dir que, en defensa de la meua llengua, el català, continuaré en la meua llengua, el català.

Professor Taillon, es parla molt de l'acord, i jo li he dit que la legalitat i el diàleg són les dues premisses amb les quals aquesta comissió vol estudiar i explorar el marge per exercir el dret a decidir. I es parla molt de l'acord, però la negativa al diàleg és un frau democràtic. (Pausa.) La negativa al diàleg és un frau democràtic, perquè ara per ara –ho vaig dir a la darrera comissió i ho torno a dir ara, solemnement– no hi ha diàleg. És inexistent. (Pausa.) I no amb arguments constitucionals, no: senzillament, no hi ha diàleg –no n'hi ha. I aleshores jo li deia –amb males paraules, i disculpi'm– que nosaltres ens emmirallem en Escòcia i en el Quebec, però no tenim ni Anglaterra ni el Canadà, i això nosaltres ho hem de reconèixer.

De totes maneres, de l'experiència quebequesa..., i jo em disculpo perquè no li he pogut escoltar la intervenció, però el meu company, el diputat Font, me n'ha fet cinc cèntims –*il m'a raconté, il m'a raconté tout ça que vous avez dit.* De l'experiència del Partit Quebequès, hi ha en el fons quelcom que aquí sembla molt estrany, però és un desafiament democràtic, però un desafiament democràtic que ha dit –i la premsa ara no ens sent, i demanaria que no ens escoltés ningú–..., l'experiència quebequesa ens diu: «Feu referèndums si és per guanyar-los; si és per perdre'ls, no els feu.» D'acord?

Però de totes maneres, nosaltres som del parer que a hores d'ara el «combat» no està –el «combat» entre cometes– al voltant de la pregunta o no la pregunta, està al voltant de si som o no som subjecte polític. Per tant, d'aquells aspectes que vostè deia com a positiu..., en la seva intervenció deia: «Hi ha un aspecte positiu, que és el reconeixement del dret.» Clar, per nosaltres, malgrat que l'experiència quebequesa feta ja dues vegades, de l'any 80 i l'any 95, diu: «No feu un referèndum per perdre'l», també és veritat que vostè ens diu que hi ha una experiència positiva –que a hores d'ara és el nostre gran cavall de batalla, que no permet ni tan sols el diàleg–, que és el reconeixement que som subjecte polític i tenim un dret de decidir, sigui quin sigui el resultat. I això és el que avui dia uneix els cinc grups, no els set –no els set, però sí els cinc grups–, que estan aquí asseguts en aquesta comissió d'estudi.

Per tant, només m'agradaria saber, en aquest sentit, si vostè ens pot donar algun consell com el que al seu dia ens va donar el senyor Parizeau o encara ens dona avui dia la senyora Pauline Marois, que ens ve a dir això mateix: «No feu una consulta si l'heu de perdre.»

Però nosaltres és que potser estem un pas més enrere, i el sol fet de poder-la fer... Eh? Per tant, aquí m'agradaria saber, en tot cas, què en pensa vostè.

I amb relació a la pregunta, en la mesura que vostè reconeix que la pregunta no era prou clara –per tant, intueixo que vostè ens ve a dir que la pregunta sigui clara–, li feien el company del Partit Socialista, i em sembla que el de la CUP, una pregunta al voltant de si la negociació de l'opció de la lliure associació amb el Canadà és quelcom que vostès ara ja en deuen haver passat pàgina o no. (Pausa.) Si l'haurien passat..., si la claredat fa que això sigui confús, o si això encara pot formar part de la claredat.

I al senyor Arbós –i disculpi'm, que estic abusant... Hi ha un concepte que més o menys li han preguntat; perquè sí, certament, dit d'unes altres paraules, però intervencions com la seva, doncs, la veritat, en aquesta comissió d'estudi n'hem pogut tenir –i jo, ho repetixo, li agraeixo la seva presència aquí–, però vostè ha mencionat una cosa que sí que m'interessa: quin és el cens que per tant..., o quin és el mecanisme a partir del qual vostè creu que podríem –entre cometes– «escapar» de la tenalla que suposa el mecanisme que en el seu dia es va aplicar per al pla Ibarretxe? Perquè, en el fons, vostè ens deia: «Vigilin, no intentin aplicar..., ampliar amb setze anys, perquè malgrat tot incorporarà el cens.» La pregunta, llavors, la hi faria al revés: reduir-lo és quedar-se circumscrit en el cens?

Un altre comentari que em semblava un punt contradictori –i dic «m'ho sembla» i potser no ho és, eh?, professor Arbós–, no ho sé, eh?, però m'ha semblat un punt contradictori que vostè digui que la transferència de la delegació a través del 150.2..., diu que pot ser útil, que certament hi ha hagut una experiència clara –com s'ha fet amb la política monetària, en aquest cas cap a la Unió Europea–, però al mateix temps –clar, sembla un punt contradictori– diu: «Però el dret a decidir no hi cap, a la Constitució. En tot cas, es pot reformar la Constitució.» Em sembla contradictori. Potser no ho és, eh? –potser no ho és.

Hi ha una frase..., ho dic perquè, si no li sap greu, li farem un *copyright*, d'aquesta frase. (Rialles.) Sí, perquè en el fons és una conclusió que jo crec que tots hi estarem bastant d'acord. Quan en diferents intervencions sempre diem: «Això no és un tema de voluntats legals i de marges legals, sinó de voluntats i d'acords polítics», bé: «Que ningú doni a la Constitució les culpes que no té.» És una frase seva, i jo fins ara no l'havia sentit. No sé si algú l'havia sentit, però em sembla prou encertada. Si vostè en vol treure més suc... En tot cas, sàpiga que ens la farem nostra –ens la farem nostra.

I si els sembla –per a tots dos–, hi ha una anàlisi que nosaltres demanem sempre –poc o molt, vostè, senyor Arbós, ja l'ha feta, professor Arbós–, que són les cinc vies que ens suggereix el Consell Assessor per a la Transició Nacional com a vies a explorar. I després, un comentari que no és estrictament legal, no?, i que potser en aquest sentit, professor Taillon, ens podria dir també el seu parer –però també el seu, senyor Arbós. Quin paper ha de tenir aquí al mig la generositat? Quin paper va tenir –fins ara– la generositat en els

processos *québécois*? No n'hem parlat mai, de generositat –mai. (*Veus de fons.*) Sí. Pregunto si ha de tenir o no ha de tenir un paper, eh?

I la segona és... (*Veus de fons.*) Sí. I la segona és: quin paper –especialment potser també per al professor Taillon– creu que pot tenir –fins ara sempre s'ha definit com un «conflicte intern»– la comunitat internacional.

La presidenta del Parlament

Molt bé, fins aquí les preguntes dels grups parlamentaris. I ara els dos compareixents poden respondre, un i l'altre, segons com tinguin les respostes fetes. Com vulguin.

Xavier Arbós Marín

Doncs...

La presidenta del Parlament

Senyor Arbós.

Xavier Arbós Marín

Gràcies, moltes gràcies per les seves preguntes i pel seu interès.

En primer lloc, em referiré per ordre a les observacions i les preguntes que m'ha fet la senyora Calvet. Simplement, un apunt per confirmar. És a dir, vostès han tingut aquí, en primera persona, ponents constitucionals. Jo recordo, a l'època en què era un jove PNN, que treballava al mateix departament amb l'enyorat Jordi Solé Tura, i puc transmetre que això és veritat. Ara, també, dit això, una cosa és la genealogia de la Constitució, que pot ésser més o menys perversa, però hem tingut –i els ordenaments jurídics les tenen, a vegades– normes molt preocupants. Estic pensant, per exemple, en el Codi penal feixista que es va fer durant el feixisme italià i que va estar vigent molt temps.

Amb això no estic dient res que li tregui a vostè la raó, el que dic és que el que hi ha a la Constitució és el que hi ha, no el que a mi m'agradaria que hi hagués, algunes coses potser m'hi sobriarien. I com a jurista, jo he de treballar amb això. Però el context és important, i jo..., vostè recordava la discussió del pla Ibarretxe. Jo també recordo una cosa, d'aquesta discussió. És que algú –no recordo massa bé qui– va dir: «Sense violència, es pot parlar de tot.» Jo no sé si estem en el cas, però jo no sóc el que parlo; això ho saben vostès, que són els polítics, i els transmeto aquesta impressió.

Jo crec que hi ha..., l'article 2 és el que és. Hi han exigències que en aquest procés s'han de tenir. O sigui, sincerament, jo crec que hi ha un punt que és quan es parla del «dret a decidir» i quan es parla de la «secessió». Jo, si no els importa, llegiré dues línies –que a mi em sembla que són il·lustratives– del que el preàmbul del pla Ibarretxe entenia pel «dret a decidir»: «El ejercicio del derecho del pueblo vasco a decidir su propio futuro se materializa» –el preàmbul– «desde el respeto al derecho que tienen las ciudadanas y los ciuda-

danos de los diferentes ámbitos jurídico-políticos en los que actualmente se articula a ser consultados para decidir su propio futuro.» I, per si no estigués clar, digués: «Esto es, respetando la decisión.»

És a dir, on vaig a parar? No vull posar-me fort en alguna cosa que jo he criticat, que és fer-nos presoners dels conceptes. Podem veure perfectament emergir, consolidar-se, per exemple a Escòcia, una experiència pràctica d'un dret d'autodeterminació externa, i potser assolirà uns perfils que d'això en direm «dret a decidir». No importa, jo crec que hem de ser pragmàtics. El nom, hi estic d'acord, no fa la cosa. Crec que no és bo ni útil per als acords que des del punt de vista dels teòrics ens esforcem a delimitar els conceptes fins a tal extrem que els acords polítics siguin impossibles, i per tant em sembla que l'analogia és innecessària –entre el «dret a decidir» i el «dret a l'autodeterminació». Però si al final hi ha un acord que es concreta d'una altra manera, doncs, serà fantàstic, i en prendrem nota els juristes i els teòrics, i tothom, i serà per al millor.

El pluralisme polític no crec que en principi estigui en qüestió, aquí. Sincerament, crec que és més aviat el debat –com una col·lega meva em sembla que els va plantejar a vostès–..., que és el del principi democràtic. Això té un problema molt greu; «molt greu»..., un problema important. Principi democràtic: de quin *demos* parlem? Si ens movem estrictament en el que és el text de la Constitució, no podem sinó saltar el principi democràtic de la sobirania que s'atribueix al poble espanyol. Llavors, jo crec que..., no em sembla tampoc –és una opinió, eh?, aquí estic parlant com una opinió des de fora–..., però no em sembla tampoc una bona via, per arribar a acords polítics o construir el camí políticament, insistir massa en conceptes que són equívocs per a una part i per a una altra. Tothom pot estar parlant del principi democràtic, tothom pot estar però parlant de *demos* diferents, i uns tenen la connexió en el dret positiu, que és dir: «I la sobirania és del poble espanyol.»

Jo crec..., i salto ara –estic disposat, naturalment, a qualsevol aclariment de coses que em deixi– potser a les observacions que ha fet el senyor Pedret, del Partit dels Socialistes. Aquí hi ha el punt del problema. Jo per això crec que..., per això insisteixo tant a distingir quan parlem de «consulta» de quan parlem de «referèndum» i de «referèndum vinculant». És a dir, no em sembla que sigui..., ja em perdonaran vostès, però no em sembla que sigui del tot realista planar –quan dic «vostès» em refereixo a tots, eh?– entre «consulta» i «dret a decidir», perquè no necessàriament són el mateix. A veure, tots tenim l'experiència en la vida domèstica i laboral, no és el mateix que et preguntin que què penses, que: «Què vols que fem?» Això és una mica diferent, i és la diferència que hi ha entre consultar i decidir, entre opinar i decidir.

Per tant, em sembla a mi que això convé afinar-ho; que en tot cas..., i és una opinió meva estrictament –no com a jurista, és una opinió meva– dir que el dret a decidir, si arriba, i en els termes que arribi, arribarà després de la consulta, perquè aquest Parlament ha pres una opció, i aquest Parlament s'està esforcant, i les forces polítiques aquí presents s'estan esforcant, per aconse-

guir la legitimitat de l'opinió del poble de Catalunya. I això es podria haver fet d'una altra manera. La secessió –consensuada, però a l'escala parlamentària– entre Txèquia i Eslovàquia va ser força diferent. I aquí es fa d'una altra manera, que jo, particularment..., m'agrada més –aconseguir això.

Des del punt..., comparteixo l'anàlisi que ha fet vostè sobre l'opinió consultiva amb relació a Kosovo –no sé mai si hem de dir Kosovo o Kosovo, però vaja, això ja suposo que ho miraré la Viquipèdia (*L'orador riu.*) i ens ho aclariran. Jo crec que en l'opinió que ha de manifestar el poble de Catalunya o que es vol que manifesti el poble de Catalunya..., com ha de ser aquesta pregunta? Jo –per mi– crec que hi ha –i apunto després les observacions que m'ha fet el senyor Bosch– un punt que és essencial, i és que mirem-ho com ho mirem, en qualsevol procés en què no estiguin d'acord en el procediment –fixi's que no parlo ni de legal o no– aquells que votaran «no» i aquells que votaran «sí»..., des del punt de vista del consens i de la legitimitat democràtica, serà complicat. No dic que això signifiqui que hagi d'haver-hi una pregunta que només es pugui contestar amb un «sí» o un «no», això els correspon a vostès plantejar-ho, són vostès els que han de fer el consens, i tot és opinable, però si no s'aconsegueix portar fins a les urnes aquells que volen una cosa i aquells que volen la contrària, o aquells que volen una de les tres coses, o aquells..., difícilment comportarà això una imatge de legitimitat, perquè també hi ha un procediment, i aquí, ens agradi o no, la legalitat ajuda. La legalitat té l'avantatge que ofereix procediments que no s'han d'inventar, i per tant no són sospitosos de recolzar els uns i els altres o d'afavorir els uns i els altres.

Sobre la hipotètica reforma federal. A veure, si ha d'incloure o no ha d'incloure..., jo crec que hipotèticament no està escrit que una Constitució federal no pugui incloure un dret a decidir. Ho he dit alguna vegada –i això és una autocrítica meua i de tots els col·legues–: si la Transició espanyola –que jo crec que va ser molt útil i profitosa, i defenso la vigència de la Constitució durant tot aquest temps, i la defenso davant de qui m'ho vulgui contestar– s'hagués fet sobre la base de dir: «Ui, no posarem res que no sigui en el manual de teoria de l'estat de Kelsen, o que no estigui acreditat per la Universitat de Bolonya, o per allà aquella facultat tan bonica on jo vaig estudiar a Alemanya», no hauríem fet res. I, per tant, retrospectivament voler esgrimir la puresa teòrica, a mi em sembla que no ajuda gens. I, per tant, no s'ha de descartar cap solució. L'èxit de la Constitució –que, ho recalco, jo defenso– és que es va fer sobre consens i de forces diferents. Fer un consens sobre la base de forces que no són molt diferents, em sembla a mi que és poc productiu.

Com pot ser un sistema federal? Jo aquí no sóc neutre, tinc una opinió personal sobre quin és el federalisme que m'agrada. No accepto que hi hagi un manual ni una institució que reparteixi carnets de bon federalista, ni seré jo el qui els imparteixi, però sí que crec que el federalisme és govern i govern compartit, autogovern i govern compartit, i això fins a les darreres conseqüències. I, per tant, a mi –i aquí expresso una opció

ideològica com a federalista– no m'agradarà gens ni donaré el meu particular i modest vistiplau a una reforma federal on no hi tinguin un paper substancial a dir les unitats que componen la federació, sigui la federació europea en una Catalunya independent, o sigui una federació espanyola. Però si a mi em demanen el que jo entenc, jo crec que és això.

Que si ha de tenir o no aquesta Constitució futura, reformada..., si la pregunta ha d'incloure l'opció de la federació. Doncs, no li contestaré a això. Jo crec que en això..., tampoc dic que m'ho hagi preguntat, però voldria deixar-ho clar. Això és un punt en què l'acord polític és fonamental, i crec que seria un error acotar el terreny del que s'ha de fer. Crec que en això –i, ho repeteixo, espero no haver-me deixat res– estem on estem.

És veritat que la sentència del Tribunal Constitucional va ser l'espurna que va evidenciar una cosa evident des del punt de vista polític: la immensa majoria de les forces polítiques, en aquell moment van arribar a una conclusió. És: que l'ordenament constitucional, tal com era, no servia. I alguns, legítimament, van optar per unes opcions, i altres per unes altres. Però aquesta va ser l'espurna, sens dubte. I aquí sí que em permeto comparar amb el famós dictamen canadenc, que va tornar la pilota al procés polític sense frustrar ningú. Jo conservo la fotocòpia del diari de tendència sobiranista, *Le Devoir*, el dia següent de la sentència, que transmetia la satisfacció tant dels sobiranistes com dels federalistes. Tots veien que havien guanyat. Després hi ha molts matisos, però això era la portada. I això és un tribunal. Responsable.

Legalitat i legitimitat. Jo crec que –em sembla que abans ho he apuntat– la legitimitat és important, però la legitimitat per mi té una condició, i és que tots els que hi estan a favor, i com a mínim molts dels que hi estan en contra, tots els que volen votar «sí» a tot i alguns que volen «no» i tal, estiguin d'acord. I si no s'aconsegueix això, difícilment a mi em donarà aquesta aparença.

Pot reforçar la legalitat la utilització de la via del..., la legitimitat l'intent d'esgotar fins al final qualsevol via legal possible per a la reforma? Sí, és clar, però també aquest argument..., dir: si és així, per què no es va directament per la reforma? Jo em dic a mi que tampoc ens hem de situar nosaltres mateixos en tenses que..., és legítim plantejar-ho, només faltaria, però no em sembla indispensable, sobretot perquè hi ha altres vies –tant o més improbables que aquesta, sincerament, perquè, vull dir, tampoc ens hem d'enganyar, i tots veiem el panorama polític que és.

Una reforma constitucional sense el dret a decidir? Tampoc ens hem d'enganyar. Es digui com es digui, les enquestes ens van repetint de manera constant que hi ha una immensa majoria dels ciutadans que volen ser consultats i que hi ha una opció que és el dret a l'autodeterminació, o dret a decidir, o la independència. I això és el que és. I un altre cop defenso la Constitució de 1978: va triomfar i es va mantenir més que qualsevol altra constitució –i per això, entre altres coses, n'estem avui parlant aquí– gràcies al fet que no

va ser un intent..., una obra de disseny, sinó que es va assentar sobre un terreny molt alterat, i a vegades mogut i inestable, com prova la gestació de l'article 2. I aquest va ser l'èxit no dels grans dissenyadors, sinó dels manobres, que saben el terreny i el que pesa cada cosa.

Sobre la Llei de consultes, que també plantejava el senyor Arrufat –i vostè, senyor Pujol, també ho recordava. Jo no veig que ajudés a la part de la legitimitat la idea de restringir –la idea de restringir el quòrum. El fons de la qüestió –el fons de la qüestió– és essencialment si es pot preguntar sobre una cosa que és, ni més ni menys, objecte de la Constitució. No es plantejaria..., és a dir, la capacitat..., el que passa, que la sentència Ibarretxe famosa és una sentència, una vegada més, extraordinàriament restrictiva. Però jo no hi veig sortida. És a dir, em sembla evident que allà on inclou procediments propis de les eleccions, on inclou el cens electoral –encara que l'ampliïs–, difícilment t'escaparàs –em sembla que és el fonament jurídic 11– de la gàbia que posa el Tribunal Constitucional.

Sí que és veritat –i ara parlo com a simple observador de la realitat– que durant algun moment –em sembla que va ser el president Mas– es va plantejar una hipòtesi de consulta tolerada. Jo, amb tot el respecte que em mereix el president del meu país..., com a jurista, no m'agrada. Entre altres coses, perquè, precisament com a jurista català, no accepto que em «tolerïn». És a dir, allò que no és constitucional, no m'ho facin, si us plau, ser..., allò que és constitucional, no m'ho facin dir «tolerat». O sigui, només el que no és constitucional és inconstitucional; la resta, no hi ha camp –permetin-me que ho digui així– de tolerància: la resta és legal, constitucional fins que no es digui el contrari.

Dit això, en defensa del meu gremi –ja em perdonaran l'èmfasi–, jo crec que podria donar-se una hipòtesi en què es mirés cap a una altra banda, per prendre el pols –per què no? Però això, un cop més, és una qüestió de negociació política. I possiblement –i això..., aquí parlo per parlar– seria el pas de mínims d'aconseguir una negociació política. I em torno a remetre a figures que no són en absolut sobiranes, insignes juristes, que han plantejat aquesta qüestió. I, per tant, no ho sé, és un objectiu possible, crec jo, en una negociació, precisament perquè és de mínims. Ara, vostès em diran: «És que ni això.» Doncs, no sé què dir. Alguna vegada vaig sentir algú que deia: «Tu no tens allò que et mereixes, sinó allò que aconseguixes negociar.» No tens allò que et mereixes, sinó allò de què convences l'altre. No hi ha sortida.

La qüestió..., i, finalment, acabaré amb la referència concreta –i m'excuso si m'he oblidat d'alguna de les observacions que feia el representant de Convergència i Unió. Jo crec que és indispensable, o sigui, la generositat en la negociació. L'entenc en el seu cas; «en el seu cas» vull dir com a... (*L'orador assenyala els diputats.*) Em sembla que és fonamental. Són les actituds polítiques. I tenim, per desgràcia, unes actituds polítiques, a vegades, que són les del curt termini i les de no pensar que les actituds polítiques han de mirar cap al bé comú –uns mínims de bé comú– de la convivència política.

Jo..., hi ha un altre aspecte que sí que és veritat, i ho dic com a jurista –i, ja els ho avanço, minoritari probablement en el meu gremi–, i és que no ara, des de molt temps, hem consentit –i ho dic en primera persona– els juristes un excés de les atribucions del mateix Tribunal Constitucional, donant per bo que el Tribunal Constitucional..., fent sentències interpretatives, admetent a la Llei orgànica del Tribunal Constitucional una restricció –que no està a la Constitució– per poder presentar recursos d'inconstitucionalitat per part de les comunitats autònomes. Jo crec que ja comença a haver-hi, almenys a l'exterior, la idea que el control de constitucionalitat de les lleis està molt bé, però –aquesta és una reflexió que es comença a obrir camp en el dret comparat– que s'està edificant potser el que en diuen alguns una «juristocràcia». Això..., hi ha un professor canadenc, precisament, que es diu Hirschl, que planteja aquesta qüestió.

Què vull dir, amb això? En tot cas, el Tribunal Constitucional té tendència a buscar interpretacions restrictives, limitadores de l'espai de la participació política, interferint-se fins i tot en la sobirania del poble espanyol; a la sentència de l'Estatut, ni més ni menys, definint-se ell mateix com a poder constituent constituït. Però què és això? Fins on podem arribar a acceptar aquesta extralimitació del Tribunal Constitucional?, que, per altra banda, em sembla una institució molt respectable –vaja, normalment– i que té eximis juristes –també normalment. Per tant, generositat, i les actituds proactives i constructives en el procés polític, i interpretacions menys restrictives, ara i sempre, del Tribunal Constitucional –ara i sempre. I aquí, autocrítica dels juristes.

Jo..., finalment, una referència a les famoses vies que planteja el Consell per a la Transició Nacional, on hi ha no només amics, sinó grans juristes –vull dir que, per tant, la crítica la faig des del màxim respecte. Hi ha una via que jo no comparteixo, sincerament, i ho he dit, i és la via de les anomenades «eleccions plebiscitàries». Mirin, al final, això porta a un fet, que és la declaració unilateral d'independència. Ho mirem com ho mirem. Si és que es vol així. O sigui, ens presentem a les eleccions, que són eleccions, i que guanyen els que guanyen amb un programa que hi diuen: «I declararem unilateralment la independència.» Això té un problema al darrere –en té molts–, i és que difícilment es pot presentar això com l'equivalent d'un procés d'exercici del dret a l'autodeterminació o de consulta. Perquè, més o menys clares, les preguntes sobre el futur d'un poble, en termes clars –«Vostès volen ser un estat d'aquesta manera?, d'aquesta altra?, aquesta associació?»–, no són les mateixes ni són clares quan es barregen amb què hem de fer amb la salut i què hem de fer amb els funcionaris de la Generalitat.

Per tant, no dic que ja unes eleccions no puguin servir i ser útils per desbloquejar un procés polític, que siguin una manera de tornar la paraula al poble, però em sembla a mi que no són la via adequada. Per tant, jo no comparteixo una cosa que a mi em sembla –perdó per l'expressió, que pot ser una mica massa dura– un succedani del dret a decidir, i que porta a una

situació que és bastant complicada, que deixa en terra de ningú el futur o l'hipotètic futur Estat català, que és la declaració unilateral d'independència. I això planteja molts problemes.

Lamento haver-me estès massa, lamento més encara haver deixat els buits, però agraeixo la seva atenció.

La presidenta del Parlament

Molt bé, gràcies. A continuació, té la paraula el senyor Patrick Taillon.

Patrick Taillon

Merci pour toutes ces questions, très riches, très intéressantes, je vais essayer de répondre du mieux que je peux. C'est toujours un peu délicat, Madame Calvet vous m'avez invité à tirer les leçons de l'expérience canadienne, et de les appliquer ici, on veut toujours faire preuve d'un peu de réserve, et de pas trop s'immiscer dans les affaires internes de cette Catalogne que j'affectionne particulièrement, mais si je me prête au jeu, je verrais certains parallèles entre la situation canadienne et la situation de la Catalogne.

D'abord, l'extrême rigidité de la constitution centrale, c'est-à-dire que j'ai l'impression qu'il y avait une flexibilité dans le système espagnol qui était le statut d'autonomie, que cette flexibilité là, on est allés un peu au bout du cycle, et qu'on a exploité l'outil, et que là, la réforme constitutionnelle en profondeur de la constitution espagnole avec la procédure de modification qu'elle implique, c'est à peu près comme rêver d'une modification en profondeur de la constitution canadienne, c'est-à-dire qu'il y a une telle rigidité, et là peut-être que j'exprime une opinion légèrement différente de mon collègue Xavier Arbós, que je respecte par ailleurs. C'est-à-dire que quand on a des règles très très très rigides, on a une intangibilité *de facto*, c'est-à-dire, qu'on a... juridiquement on a une constitution qui est modifiable, mais politiquement, elle ne l'est plus, et c'est à ce genre de situation que l'on assiste au Canada, et j'ai l'impression aussi que c'est la situation de la constitution de l'Espagne.

Deuxième rigidité que nous on connaît au Québec, c'est que pour toute sorte de raisons, d'atteindre le seuil de 50 pour cent plus un dans un referendum c'est très difficile. Ce qui fait qu'il y a au Québec, une vaste majorité de gens qui sont contre le statu quo constitutionnel, mais ceux qui pensent que la solution c'est réformer le Canada, sont incapables de mener à terme leur réforme, et ceux qui pensent qu'il faudrait faire du Québec un pays sont eux aussi incapables, et c'est triste ce résultat parce que c'est le camp du statu quo qui triomphe dans tout ça.

D'où, sur la clarté de la question, vous m'avez amené à me prononcer sur ce que serait une question claire, eh bien là je suis obligé de vous admettre que moi, je ne suis pas la meilleure personne pour vous donner une définition restrictive de la clarté, j'ai plutôt tendance à avoir une définition extensive, je crois que... on ne peut pas analyser que la clarté d'un scrutin, la clarté d'une question, il faut analyser la clarté de l'en-

semble du processus, il faut analyser la clarté du débat référendaire dans son ensemble. Dans mon bouquin, tiré de ma thèse, j'analyse en droit comparé, les exigences sur le plan des questions et très rapidement je constate que ce qui est considéré comme clair dans un pays ne l'est pas du tout dans l'autre.

Par exemple, aux États-Unis on va faire référence à un texte qui est extérieur, on va dire: êtes-vous pour ou contre la proposition numéro 1418? Bon. Au Canada on dit, non, non, vous faites référence à une entente, ou à un accord qui n'est pas dans la question, en 95 c'était le cas, on nous dit que ce n'est pas clair.

Dans certains États, on tolère des questions à trois volets. Par exemple au Canada, on autorise une question à trois volets, lorsque Terre-Neuve, la province de Terre-Neuve a voulu adhérer à la Confédération canadienne, eh bien il y avait trois options sur la table, et c'est par un jeu de second referendum, de deuxième tour qu'on est arrivés à une expression claire. Trois volets dans une question à un seul tour, je suis d'accord, ça ne donnera pas un scrutin qui est clair, mais trois volets avec deux occasions de se prononcer, c'est peut-être une occasion d'avoir un scrutin clair, alors moi je suis plutôt favorable à une conception très large de la clarté, qui s'inscrit dans son contexte, par exemple je sais qu'en Écosse, on a discuté de la possibilité d'inclure trois volets à la même question. Je crois que ça peut être clair si c'est fait dans certaines circonstances. La chose sur laquelle je veux insister c'est que la clarté au Canada c'est devenu un prétexte. À mes yeux, les partisans de la clarté ce qu'ils veulent, ce n'est pas une question claire, c'est une question radicale. Ce qu'ils veulent c'est que l'on propose le projet le plus radical possible. Si possible qu'on propose un projet qui serait une auto-caricature du projet indépendantiste québécois. Il y a dans le débat canadien une espèce d'instrumentalisation de la clarté de la question pour dire, vous n'avez pas le droit de faire référence à une association politique, vous n'avez pas le droit de faire référence à un possible libre-échange, etc. Et ça me semble être malhonnête que cette façon d'instrumentaliser la clarté.

En ce qui concerne la question des tensions entre, d'un côté, les principes de légalité et de primauté du droit dont le juge serait le gardien et, d'un autre côté, le principe démocratique dont le référendum serait l'expression, de même qu'en ce qui concerne la question qui m'a été posée de savoir sur quel fondement juridique les indépendantistes québécois appuyaient leur démarche en 1980 et en 1995 –droit à l'autodétermination, droit international, droit issu de la pratique référendaire canadienne...–, je dirais que traditionnellement les indépendantistes québécois ont toujours préconisé une réponse politique. Ceux-ci ont toujours prétendu que l'avenir du statut politique et constitutionnel du Québec était une question d'abord et avant tout politique et que le choix légitimement exprimé entraînera nécessairement une négociation.

Cela dit, le discours a légèrement évolué depuis 1998, c'est-à-dire depuis le Renvoi relatif à la sécession du Québec. C'est-à-dire qu'avant 98, on disait, le droit international reconnaît non pas un droit de faire séces-

sion, mais la possibilité de le faire de facto. Donc c'est un peu sur ce droit international qu'on s'appuyait. On disait, on respecte le droit canadien, tant et aussi longtemps qu'on est dans le Canada, et le jour où on n'en fait plus partie, si les autorités canadiennes ne veulent pas consentir à cette sécession, on s'appuiera sur le droit international qui reconnaît la possibilité de faire une sécession de facto. Ça a toujours été un peu le discours indépendantiste traditionnel.

Depuis 98, la situation est un peu différente parce que le Renvoi sur la sécession intègre un peu cette question du droit international, je n'en ai pas du tout parlé dans mon exposé, mais vous êtes déjà au courant de ça, c'est-à-dire qu'il y a toute une partie de la décision du renvoi de 98 de la Cour suprême, où la cour se prononce sur les interactions entre le droit international et le droit canadien, pour dire au fond que s'il n'y a pas respect de l'obligation de négocier, la cour dit qu'en droit international il n'y a pas un droit à la sécession, mais il y a cette possibilité de faire une sécession de facto, et elle essaie de faire un lien entre son raisonnement et le droit international, en disant plus une partie se refuse à négocier de bonne foi, à être généreuse dans les négociations, enfin, faire preuve de générosité pour reprendre l'expression de monsieur Pujol, plus elle risque sur le plan international d'être sanctionnée. Comme si, ultimement, la communauté internationale était un ultime arbitre du comportement des parties et de la bonne foi de chacun.

Un mot maintenant sur la question du quorum et de la majorité requise et des referendums à répétition que monsieur Pedret a soulevée, moi je crois que le quorum, il se fait par défaut. Une question de ce genre, est une question très importante, vous savez en 95, c'est plus de 94 pour cent des électeurs qui ont participé. Alors je n'ai pas de doute que l'importance des enjeux fait en sorte qu'il n'est pas nécessaire d'imposer un quorum à mes yeux. Quant à la majorité requise, je ne peux imaginer d'autre majorité que celle de 50 pour cent plus un des voix exprimées. Pour moi une majorité qui ne serait pas une majorité claire, ce serait une majorité qui serait issue d'une élection référendaire, ça ce serait une majorité dont on pourrait douter de la clarté, mais une majorité à 50 pour cent plus un sur une question précise, il n'y a pas plus clair que ça. Et l'expérience en droit comparé montre que, à chaque fois, qu'on a exigé une majorité, une super majorité, ça fonctionne tant qu'on a des résultats nettement au dessous de 50 pour cent, ou tant qu'on a des résultats nettement au dessus de la super majorité, mais dès qu'on a des résultats entre deux, entre le 50 pour cent plus un et, le seuil de, je ne sais pas moi, de 55 ou 60 pour cent, dès qu'on a des résultats dans cette zone grise, on observe deux tendances, soit on respecte le résultat majoritaire et on met de côté la super majorité. Ce fut le cas par exemple au Portugal, récemment, je ne peux pas vous citer l'année mais sur l'interruption volontaire de grossesse, l'avortement, ils ont tenu un referendum, ils n'ont pas eu la super majorité, il fallait obtenir un minimum de participation, ils ne l'ont pas obtenu, mais il y avait une majorité qui s'est dégagée, et les parlementaires ont quand même respecté le résultat.

L'autre solution c'est de dire, ben le résultat est entre deux mais il y a quand même une majorité qui s'exprime, organisons un second referendum, c'est arrivé au Canada, en Colombie britannique, la province qui est la plus à l'ouest, on avait organisé un referendum sur le mode de scrutin, avec une super majorité, on a obtenu plus de 50%, mais on n'avait pas obtenu la super majorité. Ça allait créer une situation politiquement ambiguë, et on a organisé un second referendum, où là on a eu des résultats qui étaient sans équivoque. Donc on voit que ces majorités renforcées, en pratique ça ne fonctionne pas quand on se situe dans une zone entre deux, ça ne fait que faire perdurer la crise politique.

Quant aux referendums à répétition, c'est évidemment un problème, à chaque fois que le résultat ne vous plaît pas, vous en organisez un autre, ça peut donner l'impression de vouloir un peu forcer le résultat. Sauf que, à la défense des autorités québécoises, je dirais là-dessus, qu'à chaque fois il y a une élection nouvelle, dans la loi québécoise qui organise les referendums, on ne peut pas consulter deux fois la population sur le même sujet à l'intérieur de la même législature, au cours du même mandat électoral. Donc quelque part, entre le referendum de 1980 et celui de 1995, il y a un peuple qui dit, oui on veut à nouveau être consulté, et il y avait, entre les deux, eu beaucoup d'événements, je pense au rapatriement unilatéral de la constitution de 82, à l'échec de l'accord du Lac Meech, à l'échec de l'accord de Charlottetown, à plusieurs décisions qui avaient été rendues par la Cour suprême en matière linguistique, il s'était passé des choses.

Et ça me permet de faire un lien avec une autre question qui portait sur le contexte politique québécois contemporain, et la possibilité d'avoir un troisième referendum. Je pense que ça c'est une des difficultés, c'est-à-dire qu'on n'a pas encore trouvé le récit qui donnerait un sens à ce troisième referendum, comme le second en avait un après les événements que je viens de vous citer.

Alors ça c'est la première difficulté, ensuite il y a dans le contexte politique québécois actuel un certain épuisement, une certaine lassitude sur ces questions, comme si ça faisait tellement longtemps qu'on en débattait, tout le monde a un peu le sentiment que tout a été dit, et là il y a une fatigue. Ceux qui sont pour le statu quo ne veulent absolument pas entendre parler de ça, ceux qui voudraient du changement sont divisés en deux camps, mais ils sont surtout impuissants. Et face à ce profond sentiment d'impuissance, il y a une peur de l'échec qui est très grande, et cette peur de l'échec... parce qu'on a vu les conséquences de deux échecs référendaires, et personne ne veut se lancer dans une troisième expérience qui serait négative, donc tout le monde attend les circonstances propices.

Ça me permet de faire un lien avec la question de monsieur Pujol, sur les effets positifs de tenir un referendum versus ses effets négatifs, vous mentionniez l'idée de tenir un referendum ça permet déjà d'exister en soi, ça permet déjà d'exprimer une volonté nationale, claire. Moi c'est un des effets que j'observe, c'est-à-dire que, exister pour le peuple québécois, à la question, existe-t-il un peuple québécois, le fait qu'il

se soit prononcé deux fois par referendum, est l'un des arguments qui aide à reconnaître que probablement il existe un peuple québécois, même dans la bouche de ceux qui sont les plus hostiles à cette reconnaissance là. Alors ça c'est un des effets positifs.

Par contre, et là je veux insister là-dessus, les effets négatifs sont très importants parce que pour ceux qui sont des partisans du statuquo, la logique référendaire du tout ou rien, hein, si vous gagnez la victoire elle est totale, et si vous perdez la défaite elle est totale. Mais pour les partisans du statuquo les deux échecs référendaires c'est l'occasion de dire, ben c'est réglé, ne nous demandez plus rien, on a notre réponse. Et ça j'ai le sentiment que ces deux échecs ont cultivé l'intransigeance dans le camp adverse, ont donné..., ont affecté le rapport de force du Québec, sa capacité de négocier un compromis avec la forme fédérale, et ça l'a aussi peut-être créée chez nos amis du Canada anglais, peut-être une perception de mauvaise foi aussi, c'est-à-dire qu'à force de tenir des referendums sur la sécession, ça a peut-être donné l'impression que de toutes façons, on ne sera jamais satisfaits, donc que finalement, plus d'autonomie attire plus d'autonomie, bref, ça cultive un peu l'intransigeance chez ceux qui considèrent que la question est réglée. Que c'est le statuquo. Bref, c'est une perception toute personnelle, mais je pense que c'est un effet secondaire avec lequel il faut composer. D'où, encore une fois, je reviens avec cette idée, l'avantage d'un referendum à trois options, parce que ça permet d'isoler le camp du statuquo, de dire êtes-vous pour le statuquo, le changement constitutionnel à l'intérieur du cadre espagnol, ou l'indépendance. À une telle question au Québec, on sait à l'avance que le statuquo sortira perdant. Après on verra qui gagne, et si on dit que le pire ennemi c'est le statuquo, ça peut être une approche intéressante. Mais nous par rapport à notre expérience historique, introduire ça ce serait mal perçu.

Enfin, sur le déblocage, qu'est-ce qu'on fait si il y a un refus systématique de négocier de la part des autorités espagnoles, ce qui semble être l'attitude qui est préconisée pour l'instant, je pense qu'il faut un rapport de force, et que même si ça conduit à une majorité qui n'est pas claire, le seul rapport de force possible, c'est l'élection. Ça doit être le dernier scénario envisagé, mais il doit être constamment envisagé. Autrement dit, si les autorités espagnoles ne veulent pas donner aux Catalans le droit de s'exprimer dans un referendum qui serait clair, eh bien la volonté du peuple catalan doit s'exprimer à travers les élections. Et, c'est ironique, mais au Canada il y a de nombreux indépendantistes qui aimeraient revenir en arrière et dire, pourquoi on n'a pas gardé cette règle que l'indépendance ça se réalisait par simple élection, parce qu'évidemment, c'est une majorité plus facile à obtenir avec notre mode de scrutin, donc c'est un peu ironique, parce que nous au Canada, on ne nous laisserait jamais faire une élection référendaire là-dessus, autrement dit, les autorités canadiennes seraient contre un droit de choisir par élections, mais plutôt ouvertes à un droit de choisir par referendum, ça semble être l'inverse en Espagne, mais bon ça c'est l'affaire des Espagnols.

Dernière observation sur la question, vous m'avez demandé, c'était quoi la comparaison entre les deux libellés de la question, je ne le sais par cœur, je suis désolé mais une recherche rapide nous permettra de trouver la réponse, mais une chose est certaine, la première question, ses éléments essentiels, elle était très longue, elle faisait un paragraphe complet, et ces éléments essentiels c'est d'abord de confier un mandat de négocier la souveraineté, ensuite qu'il y ait un deuxième referendum pour ratifier le fruit de la négociation, et que le projet n'était pas l'indépendance pure et simple, mais plutôt une souveraineté-association, et c'était aussi l'une de vos questions, une souveraineté-association qu'est-ce que c'était, eh bien il faut comprendre que c'était un projet, une expression qui était très chère à René Lévesque qui était à l'origine un ministre libéral, dans le parti fédéraliste québécois, et qui... à cette époque on cherchait à renouveler le fédéralisme canadien, proposer un changement constitutionnel, avait proposé une espèce de manifeste pour dire voici ce que l'on devrait demander, pour tracer un seuil minimum de pouvoir dont le Québec a besoin, quand il a échoué, il a fondé le parti québécois en disant, voici les pouvoirs dont la nation québécoise a besoin pour assurer son développement, en admettant d'emblée, et je pense que c'est la même chose ici aussi, que dans le siècle où l'on vit, il y a une série de compétences qui maintenant appartiennent à de grands ensembles comme l'Union européenne, et qu'on n'est pas obligé d'avoir le même genre de souveraineté auquel les peuples aspiraient au 19ème siècle, donc au Canada, dans le cadre du Québec, la souveraineté-association ça voulait dire, monnaie commune, armée commune, libre-échange, donc c'est le contenu d'une association économique d'abord, mais qui en 95 avait aussi un volet politique qui, pour faire très simple, s'inspirait du modèle de la Communauté européenne, ou de maintenant que l'on appelle l'Union européenne, ce n'est pas exactement ça qui était demandé, mais l'idée c'était d'avoir un partenariat ou une association qui allait faire en sorte que ce Québec souverain, serait souverain mais une souveraineté qui serait déjà un peu aliénée au profit d'une structure commune comme vous vivez en Europe. (*Veus de fons.*) Exactement. (*L'orador riu i ensenya l'adhesiu amb el logotip de la Unió Europea.*) Je le garde précieusement. (*Rialles.*)

Je m'excuse j'ai probablement oublié de répondre à quelques questions, mais je ne veux pas non plus monopoliser plus longtemps la parole.

(*Traducció.*)

Gràcies per totes aquestes preguntes, molt riques i interessants. Miraré de respondre-hi tan bé com pugui. Sempre és una mica delicat.

Senyora Calvet, m'ha convidat a treure lliçons de l'experiència canadenca i aplicar-les aquí. En aquests casos, un sempre vol mostrar una mica de reserves i no immiscir-se massa en els assumptes interns d'aquesta Catalunya per la qual sento un afecte especial, però si em presto al joc, puc dir que veig alguns paral·lelismes entre la situació canadenca i la situació catalana.

En primer lloc, l'extrema rigidesa de la Constitució central; és a dir, que tinc la impressió que hi havia certa flexibilitat en el sistema espanyol, que era l'Estatut d'autonomia, però aquesta flexibilitat ha arribat una mica a final de cicle i s'ha explotat aquesta eina, i la reforma constitucional en profunditat de la Constitució espanyola, amb el procediment de modificació que comporta, és com pensar en una modificació en profunditat de la Constitució canadenc. És a dir, que hi ha la mateixa rigidesa. I, en aquest sentit, potser expresso una opinió lleugerament diferent de la del meu col·lega Xavier Arbós –a qui, d'altra banda, respecto. És a dir, que quan es disposa d'unes regles molt, molt, molt rígides, hi ha una intangibilitat de facto. És a dir, jurídicament hi ha una Constitució que es pot modificar; però políticament ja no és així, i aquesta mena de situació és la que un veu al Canadà, i tinc la impressió que és també la situació de la Constitució espanyola.

La segona rigidesa que hi ha al Quebec és que, per raons diverses, assolir el llindar del 50 per cent més en un referèndum és molt difícil. Això fa que al Quebec hi hagi una gran majoria de gent contrària a l'estatu quo constitucional, però els que pensen que la solució és reformar el Canadà són incapaços de dur a terme aquesta reforma, i aquells que pensen que caldria convertir el Quebec en un país també en són incapaços. I aquest resultat és trist, perquè en tota aquesta qüestió acaba triomfant l'estatu quo.

Sobre la claredat de la pregunta, m'han convidat a pronunciar-me sobre què seria una pregunta clara. Doncs bé, en aquest cas, em veig obligat a confessar-los que no sóc la persona adequada per donar-los una definició restrictiva de la claredat, perquè més aviat tinc tendència a tenir-ne una definició extensiva. Penso que no es pot analitzar només la claredat d'una votació, la claredat d'una pregunta. Cal analitzar la claredat de la totalitat del procés, cal analitzar la claredat del debat referendari en el seu conjunt. En el meu llibre, basat en la meua tesi, analitzo en dret comparat les exigències en l'àmbit de les preguntes, i molt ràpidament constato que el que es considera clar en un país, un altre país no ho considera gens clar.

Per exemple, als Estats Units es farà referència a un text que és exterior. Es dirà: «Està a favor o en contra de la proposta número 1418?» Bé. Al Canadà es diu: «No, no, es fa referència a una entesa o a un acord que no apareix a la pregunta.» El 1995 va ser així: se'ns diu que això no és clar.

En determinats estats, es toleren preguntes en tres parts. Per exemple, al Canadà s'autoritza una pregunta amb tres parts. Terranova, la província de Terranova, va voler adherir-se a la Confederació canadenc. Doncs bé, hi havia tres preguntes sobre la taula, i va ser mitjançant un segon referèndum, una segona volta, que es va aconseguir una manifestació clara. Estic d'acord que tres parts en una pregunta en una sola volta no donaran pas una votació gaire clara, però tres parts amb dues oportunitats per manifestar-se potser són l'ocasió de tenir una votació clara.

Així, doncs, sóc més aviat partidari d'una concepció molt àmplia de la claredat, la qual s'inscriu en el seu

context. Per exemple, sé que a Escòcia s'ha parlat de la possibilitat d'incloure tres apartats en la mateixa pregunta. Penso que això pot ser clar, si es fa en determinades circumstàncies. En el que vull insistir és que, al Canadà, la claredat s'ha convertit en un pretext. Al meu entendre, els partidaris de la claredat el que volen no és una pregunta clara, sinó una pregunta radical. El que volen és que es proposi el projecte més radical possible, fins al punt que es proposa un projecte que seria una autocaricatura del projecte independentista quebequès. En el debat canadenc hi ha una mena d'instrumentalització de la claredat de la pregunta per tal de dir: «No teniu dret a fer referència a una associació política», «No teniu dret a fer referència a un possible lliure comerç», etcètera. I aquesta manera d'instrumentalitzar la claredat em sembla deshonest.

Pel que fa a la qüestió de les tensions entre, d'una banda, els principis de legalitat i de primacia del dret dels quals el jutge seria el responsable i, d'altra banda, el principi democràtic del qual el referèndum seria l'expressió, i igualment pel que fa a la qüestió que m'heu plantejat de saber sobre quin fonament jurídic els independentistes quebequesos recolzaven el seu procés el 1980 i el 1995 –dret a l'autodeterminació, dret internacional, dret sorgit de la pràctica referendària canadenc...–, jo diria que tradicionalment els independentistes quebequesos sempre han preconitzat una resposta política; sempre han pretès que el futur de l'estatu polític i constitucional del Quebec és una qüestió primerament i sobretot política i que la decisió legítimament expressada comportarà necessàriament una negociació.

Però, a parer meu, el discurs ha canviat una mica des de 1998, des de la remissió sobre la secessió. És a dir, abans de 1998 es deia que el dret internacional no reconeixia el dret a la secessió, sinó la possibilitat de fer-la de facto. Així, doncs, es basaven una mica en aquest dret internacional. Es deia: «Respectarem el dret canadenc mentre siguem al Canadà, i el dia que ja no en formem part, si les autoritats canadenques no volen reconèixer aquesta secessió, ens basarem en el dret internacional, que reconeix la possibilitat de fer una secessió de facto.» Aquest, si fa no fa, ha estat sempre el discurs independentista tradicional.

Des de 1998, la situació és una mica diferent, perquè la remissió sobre la secessió inclou, una mica, aquesta qüestió del dret internacional –no n'he parlat gens en la meua exposició, però ja n'estan al corrent. És a dir, hi ha tota una part de la decisió de remissió del 1998 del Tribunal Suprem en la qual el tribunal es pronuncia sobre les interaccions entre el dret internacional i el dret canadenc, per dir en el fons que si no es respecta l'obligació de negociar..., el tribunal diu que en el dret internacional no existeix un dret a la secessió, però que existeix aquesta possibilitat d'una secessió de facto, i intenta relacionar el seu raonament i el dret internacional dient que, com més s'entesta una part a negar-se a negociar de bona fe, a ser generosa durant les negociacions, és a dir, a demostrar generositat –per recuperar l'expressió del senyor Pujol–, més s'arrisca, dins de l'àmbit internacional, a ser sancionada. Com si, en últim terme, la comunitat internacional fos un

àrbitre últim del comportament de les parts i de la bona fe de cadascuna.

I unes paraules sobre la qüestió del quòrum i de la majoria necessària, i dels referèndums repetits, que el senyor Pedret ha apuntat. Crec que el quòrum s'aconsegueix per defecte. Una qüestió d'aquest tipus és una qüestió molt important. El 1995 hi van participar més del 94 per cent dels electors. Així doncs, no tinc cap dubte que la importància del que hi ha en joc fa que no sigui necessari establir un quòrum –al meu parer. Quant a la majoria necessària, no puc pas imaginar cap majoria que no sigui el 50 per cent més un dels vots emesos. Per mi, una majoria que no seria una majoria clara seria una majoria derivada d'una elecció referendària; seria una majoria la claredat de la qual es podria posar en dubte. Però una majoria del 50 per cent més un sobre una qüestió precisa... No hi ha res més clar que això. I l'experiència en dret comparat demostra que cada cop que s'ha exigit una majoria, una supermajoria, això funciona mentre hi ha resultats molt per sota del 50 per cent o quan hi ha resultats molt per damunt de la supermajoria. Però quan hi ha resultats entre dos, entre el 50 per cent més un i el llinard de, no ho sé, el 55 o el 60 per cent, quan un té uns resultats dins d'aquesta zona grisa, s'observen dues tendències.

En uns casos, es respecta el resultat majoritari i s'oblida la supermajoria, com va succeir, per exemple, a Portugal recentment. No sabia dir-los l'any, però respecte a la interrupció voluntària de l'embaràs, l'avortament, van celebrar un referèndum i no van assolir la supermajoria. Calia aconseguir un mínim de participació i no el van aconseguir, però van aconseguir una majoria i els parlamentaris van respectar el resultat. L'altra solució consisteix a dir: «El resultat està entre dos, però hi ha, no obstant això, una majoria que s'expressa. Organitzem un segon referèndum.» Això va passar al Canadà, a la Colúmbia Britànica –la província que queda més a l'oest. S'havia organitzat un referèndum sobre la forma de votació, amb una supermajoria. Es va obtenir més del 50 per cent, però no es va assolir la supermajoria. Això va crear una situació políticament ambigua i es va organitzar un segon referèndum, en el qual es van obtenir uns resultats inequívocs.

Així doncs, ja es veu que aquestes majories reforçades, a la pràctica, no funcionen quan un es troba en una zona entre dos, i l'únic que s'aconsegueix és perllongar la crisi política.

Quant als referèndums repetits, és evident que suposen un problema. Cada vegada que el resultat no t'agrada, n'organitzes un altre. Això pot donar la impressió de voler forçar una mica el resultat. Però, en defensa de les autoritats quebequeses, voldria dir que cada vegada que hi ha noves eleccions..., d'acord amb la llei quebequesa que regula els referèndums, no es pot consultar dos cops la població sobre la mateixa qüestió dins de la mateixa legislatura, en el curs del mateix mandat electoral. I, en cert sentit, entre el referèndum de 1980 i el de 1995, hi ha un poble que diu: «Sí, volem que se'ns torni a consultar», i hi havia hagut, entre tots dos, molts esdeveniments. Penso en el repatriament unilateral de la Constitució de 1982, en el fracàs de l'Acord del llac Meech, en el fracàs de l'Acord de

Charlottetown, en moltes decisions que havia formulat el Tribunal Suprem en matèria lingüística; havien succeït coses.

I això es pot lligar amb una altra pregunta que tenia a veure amb el context polític quebequès contemporani i la possibilitat de convocar un tercer referèndum. Penso que aquesta és una de les dificultats, és a dir, que encara no s'ha trobat el relat que donaria un sentit a aquest tercer referèndum, com el tenia el segon després dels esdeveniments que els acabo d'esmentar. Així doncs, aquesta és la primera dificultat.

A més, hi ha en el context polític quebequès actual un cert esgotament, una certa lassitud sobre aquestes qüestions, com si fes molt de temps que se'n parla. Tothom té una mica la sensació que ja s'ha dit tot, i, en aquest sentit, hi ha certa fatiga. Els partidaris de l'estatu quo no en volen sentir parlar, mentre que els que voldrien un canvi es divideixen en dos bàndols, però se senten sobretot impotents. I davant d'aquest sentiment profund d'impotència, hi ha una por molt gran del fracàs, i aquesta por del fracàs... Perquè ja han vist les conseqüències de dos fracassos referendaris i ningú no es vol llançar a una tercera experiència que seria negativa, de manera que tothom espera les circumstàncies adients.

Això em porta a la pregunta del senyor Pujol sobre els efectes positius i negatius de celebrar un referèndum. Esmenten la idea de celebrar un referèndum. Això ja permet existir per si mateix, ja permet expressar una voluntat nacional clara. Aquest és un dels efectes que observo. És a dir, a la pregunta, existeix un poble quebequès. El fet que s'hagi expressat dos cops per referèndum és un dels arguments que ajuda a reconèixer que segurament sí que existeix un poble quebequès, fins i tot en boca d'aquells que són més hostils a aquest reconeixement. Així doncs, aquest és un dels efectes positius.

En canvi, i insistiré en aquest punt, els efectes negatius són molt importants, perquè per a aquells que són partidaris de l'estatu quo..., la lògica referendària del tot o res. És a dir, si guanyes, la victòria és total, i si perds, la derrota també és total. Però, als partidaris de l'estatu quo, els dos fracassos referendaris els fan dir: «Bé, ja està resolt. No ens demaneu res més, ja tenim la resposta.» I jo tinc la sensació que aquests dos fracassos han fomentat la intransigència en el camp contrari, han afectat la relació de forces al Quebec, la seva capacitat de negociar un compromís federal. I això potser també ha creat, en el cas dels nostres amics del Canadà anglès, una percepció de mala fe també; és a dir, que a força de celebrar referèndums sobre la secessió, potser s'ha donat la impressió que, de tota manera, mai no s'estarà satisfet, perquè, finalment, més autonomia fa voler més autonomia. En definitiva, això fomenta una mica la intransigència entre aquells que consideren que s'ha resolt la qüestió –que és l'estatu quo. És una percepció completament personal, però penso que és un efecte secundari que hem de tenir en compte.

Per aquest motiu, recupero la idea de l'avantatge d'un referèndum amb tres opcions, perquè permet aïllar l'àmbit de l'estatu quo, dir: «Està a favor de l'estatu quo,

el canvi constitucional a l'interior del marc espanyol, o la independència?» Si es fa una pregunta com aquesta al Quebec, se sap a la bestreta que l'estatu quo sortirà perdent; després, ja es veurà qui guanya. I si surt que el pitjor enemic és l'estatu quo, pot ser un plantejament interessant. Però, per la nostra experiència històrica, introduir això es percebria malament.

Finalment, sobre el desbloquejament. Què es fa si les autoritats espanyoles refusen sistemàticament negociar –que sembla ara l'actitud predominant. Penso que cal una relació de forces i que, encara que condueixi a una majoria que no és clara, l'única relació de forces possible són les eleccions. Aquest hauria de ser l'últim escenari que caldria plantejar-se, però s'ha de plantejar. Per dir-ho d'una altra manera, si les autoritats espanyoles no volen donar als catalans el dret a expressar-se en un referèndum que seria clar, doncs, bé, la voluntat del poble català s'ha d'expressar mitjançant les eleccions. I és irònic, però al Canadà hi ha molts independentistes als quals els agradaria tornar endarrer, i es demanen per què no s'ha conservat aquesta regla que la independència s'obtenia per simples eleccions, perquè, lògicament, és una majoria més fàcil d'obtenir amb la nostra forma de votació. Així doncs, és una mica irònic, perquè a nosaltres, al Canadà, mai no ens deixarien fer unes eleccions referendàries sobre aquest tema. Dit d'una altra manera, les autoritats canadenques estarien contra un dret a escollir per eleccions, però més obertes a un dret a escollir per referèndum. A Espanya sembla que és al revés, però bé, això és assumpte dels espanyols.

Última observació sobre la pregunta. M'han demanat la comparació entre les dues formulacions de la pregunta; no me les sé de memòria, em sap greu, però una cerca ràpida ens permetrà trobar la resposta. Però una cosa és segura, la primera pregunta –els seus elements essencials– era molt llarga, feia tot un paràgraf. Bàsicament, incloïa, en primer lloc, confiar un mandat de negociar la sobirania; a continuació, que hi hagués un segon referèndum per ratificar el resultat de la negociació, i que el projecte no era la independència pura i simple, sinó més aviat una sobirania-associació. I vostès també em preguntaven què era una sobirania-associació. Doncs bé, cal comprendre que era un projecte, una expressió, que agradava molt a René Lévesque, que va començar sent un ministre liberal del partit federalista quebequès. En aquella època, s'intentava renovar el federalisme canadenc, proposar un canvi constitucional. Havia proposat una mena de manifest per dir: «Això és el que s'hauria de demanar per aconseguir el llindar mínim de poder que el Quebec necessita.» Va fracassar i va fundar el Partit Quebequès dient: «Aquí teniu els poders que necessita la nació quebequesa per garantir el seu desenvolupament», admetent des d'un bon principi –i penso que aquí passa el mateix– que, d'acord amb el moment històric, hi ha competències que pertoquen a grans con-

junts, com la Unió Europea, i que no s'està obligat a tenir el mateix tipus de sobirania a què aspiraven els pobles al segle XIX.

Per tant, al Canadà, en el marc del Quebec, la sobirania-associació volia dir moneda comuna, exèrcit comú, lliure comerç... És el contingut d'una associació econòmica, però que el 1995 tenia també un vessant polític que, per dir-ho de manera molt simple, s'inspirava en el model de la Comunitat Europea, o del que ara s'anomena la Unió Europea. No és exactament això el que s'havia demanat, però era la idea de tenir un partenariat o una associació que fes que aquest Quebec sobirà fos sobirà, però amb una sobirania que es deixaria una mica de banda en benefici d'una estructura comuna com la que teniu a Europa. (Veus de fons.) Exactament. (L'oradorriu i ensenya l'adhesiu amb el logotip de la Unió Europea.) Ho conservo curosament. (Rialles.)

Demano disculpes perquè segurament m'he oblidat de respondre algunes preguntes, però tampoc no vull monopolitzar més estona la paraula.

La presidenta del Parlament

Moltes gràcies. Si volen fer alguna puntualització... (Pausa.) I si no, doncs, donem per acabada aquesta sessió agraïnt al professor Patrick Taillon i al professor Arbós la seva presència i sobretot, a part de la seva intervenció inicial, les respostes a totes les preguntes que s'han fet. Ha estat un plaer escoltar-los i poder-los tenir aquí amb nosaltres.

A les diputades i diputats de la comissió els recordo la convocatòria de la propera sessió, que serà el dimarts 10 de desembre, també a les quatre, amb les compareixences del senyor Daniel Turp, professor de la Universitat de Mont-real i exdiputat del Partit Quebequès, i del senyor Eduard Roig, professor de dret constitucional de la Universitat de Barcelona.

I així mateix, també comunicar-los que, de les compareixences que es van aprovar aquí en una de les primeres sessions, en queden encara pendents unes quantes, que hauríem de comentar-les el dia 10 perquè ja les plantejaríem de cara al mes de gener, i sobretot si, a la vista de les compareixences que hem tingut fins ara, val la pena mantenir-ne algunes que vindrien a ser una mica repetitives, o pensar en alguna de nova, eh? Jo els recordo els noms dels que quedarien pendents: Adam Price, Jonathan Powell, Gil Matamala, Pérez Royo, Mario Zubiaga i Joze Mencinger. Això ho rebran també per escrit, i per tant podem decidir qui més cridem de cara a la segona setmana de gener, d'acord? (Pausa.)

S'aixeca la sessió.

La sessió s'aixeca a les set del vespre.